

คำนั้นกลับเป็นเสมือนอาวุธที่เขียดเฉือนใจของพระนลให้เจ็บปวด เช่น คำเรียกพระนลว่า "ไอ้นักสกาของข้าเอ๊ย" คำว่า "นักสกา" จะเป็นเสมือนคำที่ตอกย้ำถึงความผิดพลาดที่พระนลเองเป็นผู้ก่อขึ้นอันนำมาซึ่งความหายนะสู่ชีวิต ที่ไม่เฉพาะแต่ชีวิตของพระองค์เพียงผู้เดียว แต่ยังมีสตรีนางหนึ่งผู้จงรักภักดีต่อพระองค์ได้ร่วมรับชะตากรรมที่นางมิได้ก่อขึ้นและสตรีผู้นั้นยังเป็นผู้ที่พระองค์รักมากยิ่งขึ้น ความทุกข์ครั้งนี้จึงสาหัสและยิ่งใหญ่จนพระองค์ต้องเรียกพระองค์เองว่า "ผัว...ใจโหด...ผัวใจชั่วมีวโมหัน" (หน้า 317)

ดังจะกล่าวต่อไป

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งเพลงขับของพระนลที่ตอบสาส์นนางมยันทิไว้ในสวรรค์ที่ 18 โดยให้พราหมณ์ผู้นำเพลงของนางไปขับกลับมาถ่ายทอดแต่นาง ในสวรรค์นี้ทรงเริ่มคำประพันธ์ด้วยรำยต้นกล่าวถึงพราหมณ์ที่กลับมาสู่นครวิททรภักกราบทูลนางมยันทิว่าได้พบชายผู้หนึ่งมีกิริยาผิดปกติเมื่อได้ฟังเพลงขับและได้ขับเพลงออกมา หลังจากนั้นพราหมณ์ได้ถ่ายทอดบทเพลงขับนั้น ข้อความที่เป็นเพลงขับทรงใช้กลอนเพลงชาวดังต่อไปนี้

ถึงแม้ขามชอกข้าระกำใจ สตรีใดเชื้อเลิศเสวีธุสมร

ขอมรู้จักข่มตนและทนร้อน จึงบังอรถึงฟ้าสุราลัย ถึงแม้ผัวทิ้งไป
ด้วยใจโหด หล่อนจะโกรธภรรดาก็หาไม่ อันหญิงคือขู้ดีไม่มีภัย
เพราะความดีคุ้มได้ตั้งเกราะทอง ถึงแม้ผัวใจชั่วมีวโมหัน
และผวนั้นล้างสุขสิ้นทั้งผอง ทั้งทอดทิ้งเมียไว้ไม่อยู่ครอง
นางบ่ช้องเคืองผัวผู้ตัวทราม อันชายนั้นดันดันคั้นหากิน นกมันบิน
โดยผ้าต่อหน้าหขาม จึงต้องเที่ยวทนทุกข์ทุกโมงยาม มั่งงามทำ
บ่ได้โกรธสักนาที ถึงอย่างไรใจดีฤาใจชั่ว เมื่อเห็นผัวคงเสวี
ฤดีศรี ไอ้ไว้เมืองไว้เครื่องบำเรอดี ทุกข์ทวิทวิโหยโหยแรง

เลข ๖ (หน้า 317)

ลักษณะบทเพลงของพระนลมีขนาดสั้นกว่าบทเพลงของนางทมยันตี อาจเป็นด้วยการพูดสาวก็เท่ากับประจักษ์ตัวพระองค์เอง และขณะนั้นพระนลมีปวารณาน่าจะเปิดเผยตัวพระองค์เองจึงทรงขับเพลงเหมือนเป็นเรื่องของผู้อื่น ไม่มีคำสรรพนามมีแต่นามทั่วไปจึงเป็นการกล่าวโดยมิได้บ่งชี้ เช่น "สตรีใดเชื้อเลิศเสวีรัฐสมร" และ "อันชายนั้น"

บทเพลงขับดังกล่าวสามารถเร้าอารมณ์สะเทือนใจได้ดี ด้วยถ้อยคำที่ไพเราะในด้านสัมผัสและความหมาย วรรคที่ 1 ถึง 12 น้ำเสียงของพระนลแสดงความชื่นชมและยินดี พระนลจึงกล่าวสรรเสริญสตรีผู้มีเชื้อชาติดี รู้จักข่มใจและมีความอดทนเป็นเลิศ สตรีเช่นนี้ย่อมรอดพ้นจากภยันตรายใดๆ ทั้งปวงก็เพราะความดีและคุณสมบัตินั้นได้คุ้มครองนางไว้ คำกล่าวในข้อหลังนี้เป็นเสมือนคำชี้แจงที่มีความนัยเพื่อจะให้นางทมยันตีทราบถึงสาเหตุที่พระองค์กล่าวถึงนางไว้กลางป่าเพียงลำพัง 2 วรรคต่อมากล่าวว่า "อันชายนั้นต้นต้นคันทากิน นกมันบินโฉบพัวต่อหน้าหสาม" เป็นการกล่าวเป็นความนัยเพราะเหตุการณ์นี้มีพระนลและนางทมยันตีเท่านั้นที่ทราบ และเป็นเหตุการณ์ที่เร้าอารมณ์สะเทือนใจของพระนลมาก วรรคต่อมาพระนลจึงกล่าวถึงความทุกข์ที่พระองค์ได้รับว่าเป็นความทุกข์ที่ยิ่งใหญ่ซึ่งคอยติดตามพระองค์ "ทุกโมงยาม" วรรคต่อมาแสดงถึงความซาบซึ้งในน้ำใจที่ประเสริฐของสตรีผู้นั้นว่า "แม้งามข้าบ่ได้โกรธสักนาที" แม้ว่าชายนั้นจะเป็น "ผิว...ใจโหด...ผิวใจชั่วมีวโหมหัน...ผิวผู้ตัวทราม" คำประณามเหล่านี้บ่งบอกถึงความทุกข์ระทม ความขมขื่นใจในความผิดพลาดที่พระองค์ทรงกระทำต่อสตรีผู้เป็นที่รัก ซึ่งสัมพันธ์กับวรรคต่อมาว่า "ถึงอย่างไรใจดีถาใจชั่ว เมื่อเห็นผัวคงเสวีราฤดีศรี ้อไว้เมืองไว้เครื่องบำเรอดี ทุกข์ทิวโหยโสรบแรงเอช" คำกล่าวนี้มีความนัยที่บ่งบอกถึงเหตุการณ์ที่พระองค์ไม่สามารถจะบอกหน้ากลับไป "ปลอมประโลมนาง" ได้ ทรงใช้คำว่า "ถึงอย่างไร" บ่งบอกถึงความขัดแย้งที่ไม่อาจจะกลับไปหานาง

ได้แม้ว่า "แม้งามซำป๋ได้โกรชสีกนากี" เพราะ "เมื่อเห็นผัวคงเสร์ร้างดีศรี" ด้วยชายผู้นั้นอยู่ในสภาพที่สิ้นไร้ทุกสิ่งทุกอย่าง พระนลเริ่มต้นวรรคด้วยคำว่า "ไอ้" บ่งบอกถึงความทุกข์ระทมใจซึ่งสัมพันธ์กับความหมดสิ้น ทรงใช้คำว่า "ไร้" ถึง 2 ครั้งคือ "ไร้เมืองไร้เครื่องบ่าเรอดี" เพื่อแสดงถึงความทุกข์ยากลำบากอย่างที่สุดโดยเฉพาะความไร้อำนาจ วรรคต่อมาช่วยเสริมให้เห็นถึงความทุกข์ที่ได้ "ทวิ" ยิ่งขึ้นเพราะมีแต่ความ "หิวโหย" จน "โธษแรง" แสดงภาพร่างกายที่ขาดอาหารจนอ่อนเพลียไร้เรี่ยวแรง เมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์จึงมีอาจไปพบนาง เพราะพระองค์รักนางมากพระองค์จึงไม่ปรารถนาให้นางต้องทุกข์โศกและอับยศเมื่อเห็นพระองค์ในสภาพเช่นนี้

ในวรรคที่ 18 นี้ ยังมีกลอนเพลงยาวอีก 2 บท บทแรก เป็นบทเจรจาที่นางทมนันตีทูลต่อพระราชมารดาเพื่อขอประทานอนุญาตให้พราหมณ์สุเทพประกอบภารกิจให้นาง โดยนางจะบอกกล่าวสิ่งงานเฉพาะพิภตรพระราชมารดา และขอให้พระราชมารดาเก็บเรื่องนี้ไว้เป็นความลับ นางได้ทูลว่าพราหมณ์ผู้นั้นได้นำนางกลับมายังเมืองวิทรรภ์ นางจึงปรารถนาให้เป็นผู้ไปรับพระนลกลับมาโดยเร็วพลัน กลอนเพลงยาวนี้อยู่ต่อจากเพลงขับของพระนลที่พราหมณ์นำมาขับถวาย โดยมีรายละเอียดอยู่สั้นๆ จึงเป็นการแสดงอารมณ์ต่อเนื้อเรื่องที่นางทมนันตีมีหลังจากฟังเพลงขับนั้น

กลอนเพลงยาวบทหลัง เป็นบทขับร้องที่นางทมนันตีให้พราหมณ์สุเทพไปขับเพื่อส่งสารให้พระนลรับทราบว่านางกำลังจะเข้าพิธีสมุพรอีกครั้งในวันรุ่งของพรุ่งนี้ จุดมุ่งหมายของกลอนเพลงยาวบทนี้ก็เพื่อลวงให้พระนลเสด็จมายังเมืองวิทรรภ์และยังจะได้พิสูจน์ว่าวาทุคคือพระนลแปลงเนื้อหาเช่นนี้เหมาะกับกลอนเพลงยาวเช่นกัน

กลอนเพลงยาวในสรวรคนี้ เป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับ

เนื้อหา ให้ความสนใจและก่อให้เกิดศฤงคารรสด้วยถ้อยคำที่ไพเราะทั้งเสียง และความหมาย โดยเฉพาะบทโต้ตอบระหว่างนางทมิฬกับพระนลในขณะที่ทรง แปลงเป็นว่าทุกเป็นช่วงที่สร้างความซาบซึ้งกินใจแก่ผู้เสพยิ่งนัก ส่วนเพลง- ขับบทหลังเพื่อบอกข่าวสุมพรแม้จะไม่ไพเราะเท่า 2 บทแรก แต่ก็มีใจความ ที่กระชับเหมาะกับสถานการณ์ในขณะที่ต้องการให้ตัวละครรู้สึกกระวนกระวาย ใครู้

1.3.12 พากย์ดึกคำบรรพ์

คำประพันธ์แบบพากย์ดึกคำบรรพ์¹ เป็นบทสำหรับ พากย์โขน โดยปกติประกอบด้วยภาพย์ฉิ่งและภาพย์ธานี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ใน 3 สรวรค คือ สรวรคที่ 20 ใช้คำประพันธ์ ภาพย์ฉิ่งจำนวน 89 บท สรวรคที่ 25 ใช้คำประพันธ์ภาพย์ธานีจำนวน 47 บท และในสรวรคที่ 26 ทรงใช้ทั้งภาพย์ฉิ่ง จำนวน 93 บท และภาพย์ธานี จำนวน 42 บท สลับกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.12.1 ภาพย์ฉิ่ง ในสรวรคที่ 20

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์สรวรคที่ 20 เป็นภาพย์ฉิ่งทั้งหมดได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ ในสรวรคที่ 19 นั้นจบลงด้วยร้าย บรรยายถึงท้าวฤๅษบรรณว่านั่งสังเวยการทับ รถม้าของวาทูกอยู่อย่างเปลิดเพลินและชื่นชม สรวรคที่ 20 จึงเริ่มบรรยายภาพที่ รวดหน้าไปและเหตุการณ์สำคัญในขณะเดินทาง เช่น ท้าวฤๅษบรรณใช้วิชาสังขยา คำนวณใบและผลของต้นสมอพิเภกก็ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ และวาทูกแลกเปลี่ยน

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกโขนที่ทรง พระราชนิพนธ์ว่าบทละครดึกคำบรรพ์ (มณีปิ่น พรหมสิทธิรักษ์, 2534 : 96) สังเกตได้ว่าทรงใช้ภาพย์ฉิ่งหรือภาพย์ธานีแต่งติดต่อกันอย่างบทพากย์โขน จึงทรง เรียกว่า พากย์ดึกคำบรรพ์ ดังได้กล่าวไว้ในภาคผนวก

วิชาอักษรถูกยกย่องของคนที่วิชาอักษรถูกยกย่องของท้าวฤๅษณ์ ซึ่ง เป็นผลให้กลีที่สิงอยู่ ออก จากร่างวาหุทันที ข้อความสรรพนามนี้จบลงที่วาหุพาพระราชรถถึงเมืองวิทธรักษ์ การใช้ภาพย่นบังเหมาะกับการบรรยายเหตุการณ์อันผันเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว รวมทั้งบทสนทนาโต้ตอบกันอย่างกระชับระหว่างท้าวฤๅษณ์กับวาหุ ซึ่งทำให้ เรื่องดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ต่อไปนี้

รถผ่านข้ามนที ข้ามบรรพตศรี ผ่านพนและสระงามงอน
ลิวๆ เร่งรัดอัศดร รวณกเขจร ก็เขจรันคั้นมา (หน้า 345)

ภาพย่นบัง 2 บทนี้ แสดงจินตภาพที่สร้าง ความมหัศจรรย์ เป็นภาพราชรถที่ "ผ่านข้ามนที ข้ามบรรพตศรี ผ่านพนและ สระงามงอน" การใช้คำว่า "ผ่าน" และ "ข้าม" คำละ 2 ครั้ง ให้ความ รู้สึกว่าราชรถทะยานไปอย่างรวดเร็วเหนือห้วงน้ำและขุนเขาอันกว้างและสูง ประหนึ่งว่าในเวลาชั่วประเดี๋ยวเดียวราชรถก็ผ่านจากฝั่งหนึ่งของแม่น้ำไปยัง อีกฝั่งหนึ่ง แล้วยังผ่านข้ามภูเขา ข้ามป่าและสระน้ำ เป็นการแสดงความ- สามารถอันยิ่งใหญ่ของพระนล ซึ่งความนี้จะสัมพันธ์กับบทที่ 2 "ลิวๆ เร่งรัด อัศดร รวณกเขจร ก็เขจรันคั้นมา" เสียง /ร/ ให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหว- ไหวที่เลื่อนไหล "ลิว" ให้ความรู้สึกที่ราชรถอยู่ในสภาพไร้น้ำหนักจึงเคลื่อนที่ ไปอย่างรวดเร็วตามแรง "อัศดร" ที่ถูก "เร่งรัด" คือถูกเตือนให้รีบเร่งฝีเท้า โดยเร็วไว กิริยา "ลิว" นี้จึงเกิดขึ้นจากฝีมือผู้บังคับม้า ความเร็ว "ลิว" นี้ยังแสดงจินตภาพถึงการล่องลอยอยู่ในท้องฟ้า "รวณกเขจร" คือเหมือน ประหนึ่งเป็นนกที่บินอยู่บนท้องฟ้า ราชรถนั้นก็ "เขจรันคั้นมา" คือเหาะแหวก ลมฟ้าอากาศมา

ภาพย่นบัง 2 บท ดังกล่าวใช้ถ้อยคำที่ให้ เสียงและจินตภาพที่ประสานสอดคล้องกัน มีความเหมาะสมกันทั้งในด้าน รูปแบบและเนื้อหา สร้างความตื่นตาตื่นใจกับความมหัศจรรย์ในความสามารถ

เป็นเอกของพระนลและคุณสมบัติของพระนลชั้นนี้ยังเป็นจุดสำคัญของโครงเรื่อง
ด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงใช้ภาพย์ฉบับ 16 เป็นบทพากย์ดึกคำบรรพ์ได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหา
ตลอดทั้งสรรค ทำให้เนื้อเรื่องในช่วงนี้เร้าใจผู้เสพยิ่งขึ้น ผู้เสพจึงใคร่ติดตาม
เหตุการณ์ในตอนต่อไปด้วยใจที่ตื่นระทึก เพราะผู้เสพได้คาดหมายถึงฉากที่
พระเอกและนางเอกจะได้พบกันและครองคู่กันในสรรคที่ 21

1.3.12.2 ภาพย์ธานี ในสรรคที่ 25

ในสรรคที่ 24 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้กลอนเสภาเพื่อพรรณนาความสุขของพระนลและ
นางทมยันตีอย่างละเอียดและละเอียดละไม ทรงใช้ภาพย์ธานี ในสรรคที่ 25
บรรยายเหตุการณ์ต่อเนื่องภายหลังการพลัดพรากว่าทั้งสองได้ครองชีวิตร่วมกัน
แล้วเสด็จไปเฝ้าพระราชบิดาพระราชมารดาแห่งนางทมยันตี ราชบุตรเตรียม
การเฉลิมฉลอง พระนลเสด็จไปเฝ้าท้าวฤคุบรรณ และกลับมาประทับอยู่ ณ
เมืองวิตรรก์อย่างเกษมสำราญ คำประพันธ์ภาพย์ธานีใช้ได้ดีในการรวบรวมให้
เรื่องลงเอยครบถ้วนเนื้อความตามที่ผู้เสพคาดหวัง ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ปางนั้นพระนลรัตน์	ผู้นิษัทราชันท์
เปนสุขสนุกเห็น	กลนอนวิมานอินทร์
ชมโฉมประโลมสวาท	วรราชนาวันทร์
วีรรมชะสมจิน	ตระพร้อมพระโภมี
เนาแนบสุดาดวง	จนลวงลับซึ่งราตรี
ใสแสงพระสุรศรี	พยับเชื่อมยุคันธ

(หน้า 409)

คำประพันธ์ทั้ง 3 บทนี้แสดงภาพความสุขของพระนลและนางทมยันตีที่ได้อยู่ร่วมกันหลังจากที่พลัดพรากจากกันถึง 3 ปี ในบทแรกกวีใช้ความเปรียบเทียบแสดงแนวเทียบ (Simile) ¹ เพื่ออธิบายลักษณะหรือภาพของความ "สุขสนุก" ของ "นิษัทรราชินทร์" ว่ามีมากมายยิ่งนักจนเปรียบเทียบได้ว่า "กลนอนวิมานอินทร์" คำว่า "วิมาน" และ "อินทร์" เป็นคำที่คนไทยส่วนใหญ่เข้าใจดีว่า "วิมาน" เป็นที่ประทับของเทพ เป็นที่สวงาม มีความวิเศษ "อินทร์" เป็นเจ้าแห่งดาวดึงส์อันสนุกรื่นรมย์กว่าสวรรค์ชั้นใด ๆ การ "นอน" ถือเป็น การพักผ่อนที่ดีที่สุดของมนุษย์ ดังนั้นการได้ "นอน" อยู่ใน "วิมาน" ของพระอินทร์ก็ย่อมจะแสดงถึงความสุขอย่างเลิศที่พระนลได้รับในขณะนี้

บทที่ 2 เป็นการขยายความจากบทที่ 1 ว่าความสุขของพระนลนั้นเกิดจากการได้ "ชมโฉม" คือได้ชื่นชมความงามอย่างใกล้ชิด "ประโลมสวาท" แสดงถึงการประเล้าประโลมนางด้วยความเสน่หา พระนลและนางทมยันตีต่างก็ "รื่นรมยะสมจิน ตนะ" คือสุขสุดชั้นมีความสุขสมดังที่หวังไว้ บทที่ 3 ได้แสดงภาพพระนลนอนอิงแอบเคียงคู่นาง "จนวนลลับซึ่งราตรี" คำว่า "ลลับ" ให้ความรู้สึกที่เวลาได้หมุนผ่านไปอย่างรวดเร็วเพราะเป็นช่วงเวลาแห่งความสุขจนกระทั่ง "แสงไสพระสุรศรี"

¹ Simile คือ "ความเปรียบเทียบที่ต้องการอธิบายลักษณะของสิ่งหนึ่งสิ่งใด (ไม่ว่ารูปธรรม หรือนามธรรม) โดยนำไปเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งซึ่งมักเป็นรูปธรรมที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว..." (ดวงมน จิตรจางงค์, 2536 : 119)

"พยับเชื่อมสุคันธ" การพรรณนาว่าแสงใสกระจ่างแห่งพระอาทิตย์ได้ขจัดความมืดมิดแห่ง "ราตรี" อาจจะมีอีกนัยหนึ่งว่า "ใสแสงพระสุรศรีพยับเชื่อมสุคันธ" นั้นเปรียบได้กับความหวังที่ได้เข้ามาแทนที่ "ราตรี" ซึ่งเปรียบได้กับความทุกข์ อาจกล่าวได้ว่าฉากที่มีบรรยากาศแห่งความสดใสแสดงถึงความหวังหลังจากที่ได้ผ่านช่วงเวลาแห่งความมืดมิดมา เป็นฉากที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตของตัวละครที่กลับมาพบกับความสุขอีกครั้ง

นอกจากนี้คำประพันธ์ช่วงที่เป็นบทสนทนาที่ใช้คำต่างๆ ทำให้ผู้เสพได้ร่วมชื่นชมกับความรักของพ่อแม่ต่อบุตร ดังคำประพันธ์ซึ่งเป็นบทสนทนาของท้าวภูมิราชกล่าวแก่พระนลและนางทมยันตี ดังนี้

เชอคือพระปิยบุตร	อันรักสุดเสมอกัน
กับแม่ทมะยัน	ตีพิเศษสุดาภา
อินตีตัวลูกแก้ว	อันคลาศแคล้วพระภรรดา
บัดนี้บิดมา	อภิรักษ์ภิรมย์ชม

(หน้า 409 - 411)

คำประพันธ์ 2 บทนี้ ทรงเลือกใช้คำที่นอกจากจะทำให้เสียงสัมผัสที่ไพเราะแล้วยังให้ความรู้สึกที่ลึกซึ้ง ในบทที่ 1 ท้าวภูมิราชกล่าวแก่พระนลว่า "เชอคือปิยบุตร" ที่พระองค์ "รักสุดเสมอกัน" กับนางทมยันตี คำกล่าวเช่นนี้ย่อมนำมาซึ่งความซาบซึ้งและปิติเป็นล้นพ้นแก่พระนลผู้เป็นพระชามาดา ที่ซึ่งอยู่ในสภาพไร้ราชสมบัติและยังเป็นต้นเหตุให้นางทมยันตีผู้เป็นราชธิดาแห่งท้าวภูมิราชต้องประสบทุกข์เวทนา อาจจะตั้งข้อสังเกตได้ว่าความรักของท้าวภูมิราชที่มีต่อพระนลนี้ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะความรักที่มีต่อพระราชธิดา เห็นได้จากถาพเรียกทมยันตีว่า "แม่ทมะยัน ตีพิเศษสุดาภา" คำว่า "พิเศษสุดาภา" แสดงถึงคุณสมบัติอันเลิศซึ่งเป็นที่มาของความ

ภาคภูมิใจของพ่อ ในบทที่ 2 ท้าวภีมราชกล่าวแก่นางทมยันตีว่า "ยินดีด้วย ลูกแก้ว" คำว่า "ลูกแก้ว" บอกความรักต่อธิดาผู้สำคัญและมีค่า ดังนั้นเมื่อ "บัดนี้บัดนี้มา อภิรักษ์ภิรมย์ชม" หลังจากที่ "คลาศแคล้ว" จากกันไป พ่อก็ "ยินดี" กับลูกแก้ว คำว่า "อภิรักษ์" บอกความปกป้องและคุ้มครองและ "ภิรมย์ชม" คือการอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข สิ่งเหล่านี้ย่อมนำมาความสุขและความสบายใจมาสู่พ่อและผู้เสพ

1.3.12.3 ภาพย้งบึงสลับกับภาพย้งธานีในสวรรค์ที่ 26

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงใช้คำประพันธ์สองชนิดนี้สลับกันแสดงเนื้อหาที่มีลีลาต่างกันซึ่งพอสรุปได้ว่า ทรงใช้ภาพย้งบึงบรรยายความอ่อนช้อยและความและแสดงอารมณ์หรือบรรยากาศที่เคร่งขรึม ดึกดัด โกรธ คือบรรยายช่วงที่พระนลยกทัพไปเมืองนิหัท ท้าพระ-บุษกรเล่นสกาเอาบ้านเมือง มีการโต้ตอบท้าทาสและเสาะเหยื่อจากถางระหว่างพระนลกับพระบุษกร พระบุษกรกล่าวสรรเสริญพระนลเมื่อพระนลเป็นฝ่ายชนะ นอกจากนั้นพระนลยังได้แต่งเมืองใหม่ให้พระบุษกรครองพร้อมทั้งอวยพรให้พระบุษกรรู้สึกซาบซึ้งในน้ำพระทัยจึงกล่าวถวายพระพรและขอเป็นข้าพระนลตลอดไป พระบุษกรและไพร่พลโยกย้ายไปอยู่เมืองใหม่ นางทมยันตีเตรียมตัวคอยพระนลกลับมารับ แล้วทั้งสองก็ทูลลาท้าวภีมราชและพระมเหสีเสด็จกลับถึงเมืองนิหัท ในระหว่างเหตุการณ์เหล่านี้ทรงใช้ภาพย้งธานีพรรณนาอารมณ์ที่อ่อนโยนและภาพท้งดงาม เช่น ถ้อยคำที่พระนลกล่าวพระราชทานอภิขโทษแก่พระบุษกร บทพรรณนาการเสด็จเยี่ยมพสกนิกรและการเฉลิมฉลองในเมืองนิหัท กระบวนทัพที่ไปรับนางทมยันตีและบทพรรณนาความสุขของทั้งสองพระองค์ หลังจากได้เสด็จกลับมาครองราชสมบัติดังเดิม ตั้งตัวอย่างคำประพันธ์ต่อไปนี้ ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อพระนลแข่งสกากับพระบุษกร ทรงบรรยายว่า

พระนลทอดครึ่งเดียวพลัน	พระบุษกรนั้น
จำนนสภาปราชิด	
สิ้นแก้วเงินทองกองนี้	เสียไปดังปลิด
ดังเปลื้องไปได้โดยดาย	
บุษกรยับเขินฉิบหาย	เสียจิตคิดอาย
กัมพัตร์บ่กล้าพาที	(หน้า 433)

.....

เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

พระนลทอดสภาเพียงครึ่งเดียว พระบุษกรพ่ายแพ้อย่างย่อยยับ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำตายสระเสียดังนี้แสดงความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้นอย่างง่ายดาย เช่นคำว่า ปราชิด นี้ ปลิด ยับยิบฉิบหาย ดังจะวิเคราะห์ต่อไป

บทที่ 1 และ 2 เมื่อพระนลทอดสภาผล

ปรากฏว่าพระบุษกรแพ้ การใช้คำว่า "ปราชิด" ให้ความรู้สึกว่าเป็นความพ่ายแพ้ที่เกิดขึ้นโดยทันทีทันใด ซึ่งสัมพันธ์กับการทอดสภาของพระนลที่ "ทอดครึ่งเดียวพลัน" แต่ความสูญเสียนั้นมากมายทั้ง "แก้วเงินทองกองนี้" คำว่า "นี้" บ่งบอกถึงจำนวนทรัพย์สินที่มากค้ำจุนทรัพย์ ที่หาซื้อไปเหมือน "ดังปลิด ดังเปลื้อง" ซึ่งให้ภาพของการสูญเสียที่เกิดขึ้นง่ายดาย รวดเร็ว และเด็ดขาด บทที่ 3 เป็นผลของความพ่ายแพ้ ทำให้พระบุษกรพบกับความวิบัติที่รุนแรงจึงใช้คำตายเสียดังนี้ว่า "ยับยิบ" และ "ฉิบหาย" อีกทั้งยัง "เสียจิตคิดอาย" จนมีอาจจะเงยหน้าขึ้นเอ่ยวาจาได้ กิริยาเช่นนี้บ่งบอกถึงความอับอายและความสูญเสีย เสียทั้งทรัพย์สินและเสียใจ

ในสรรคเดียวกันนี้มีบางช่วงที่พระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ภาพยี่สิบ 11 เป็นบทพรรณนาภาพที่
งดงามตื่นใจ ดังคำประพันธ์เมื่อพระนลยกทัพไปรับนางทมยันตีกลับเมืองนิษช
ดังนี้

โตมรและศรดาบ	ก๊วะวาววะแหวววม
ชงชิวก็ปลิวหลาม	กละท้าวอรินheim
ขุนรถก็จักรรถ	ศิริศคสง่าเสวม
งอนกงและชงเจิม	คจรถพระจอมสวรรค์
เทียมอศัพชาติ	จรถอเจียรจรัล
ราววายุพาฉิน	ฉิวะเทียบศกุนเสมอ

(หน้า 441)

คำประพันธ์เหล่านี้มีสัมผัสที่ไพเราะทั้ง
สัมผัสสระและสัมผัสอักษร เป็นภาพที่แสดงถึงความคึกคัก ความยิ่งใหญ่และ
ความสดชื่นสวยงามของกองทัพและผู้คนที่กำลังเตรียมรับนางทมยันตีกลับเมือง
บทที่ 1 ให้ภาพความยิ่งใหญ่ ด้วยแสงของ
โตมร ศร และ ดาบ ที่ "วะวาววะแหวววม" การใช้เสียง /ว/ เป็นพยัญชนะ
ต้นซึ่งเป็นเสียงอรรขสระทำให้ออกเสียงได้ดังเหมาะที่จะใช้กับแสงเจิดจ้า
แหวววมวูบวาบของอาวุธที่มีอย่างมากมาย ทั้ง "ชงชิวก็ปลิวหลาม" คล้ายกับ
"ท้าวอริน" ราวกับมีชีวิต

บทที่ 2 ถึง 3 ให้ภาพรถทรงที่ตกแต่งไว้
อย่างสวยงาม "คจรถพระจอมสวรรค์" เมื่อนำรถม้ามาเทียมรถ รถก็ "จรถ
อเจียรจรัล ราววายุพาฉิน ฉิวะเทียบศกุนเสมอ" เสียง /ร/ เป็นพยัญชนะต้น
ให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหวที่รับกับความหมายที่แสดงภาพเคลื่อนไหวอย่าง
รวดเร็วประหนึ่งพายุพัดพาไป คงเป็นนกที่ล่องลอยไปได้ตั้งใจปรารถนา

ภุชงคประชาตฉันทมีเสียงเบา-หนัก-หนัก เป็นจังหวะ
ครึ่งละ 3 คำ สม่่าเสมอเป็นระเบียบ ทำให้มีเสียงไพเราะและสม่่าเสมอ
(มะเนาะ ชูเต็น, 2527 : 60) จึงนิยมใช้กับบทพรรณนาโวหารหรือบรรยาย
ข้อความที่น่าตื่นเต้นหรือน่าประทับใจ (เรื่องเดียวกัน : 32)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้
ภุชงคประชาตฉันทกับบทเจรจาของพญานาคที่ใช้ทูลต่อพระนล อาจตั้ง
ข้อสังเกตได้ว่าพระองค์ทรงเลือกใช้ฉันทที่มีลีลาอย่างอาการเลื้อยของพญานาค
มาเป็นบทเจรจาของพญานาค และเนื้อความของบทเจรจานั้น คือ ความเป็น
มาของการถูกสาปให้ตกอยู่ในกองไฟ เมื่อพระนลช่วยเหลือให้พ้นจากกองไฟ
พญานาคนั้นอธิบายว่าที่กัศพระนลก็เพื่อตอบแทนบุญคุณ และแนะนำให้พระนล
เดินทางไปอยู่เมืองอโยธยา ภายหลังจะได้พบพระราชาและจะมีความสุข
ดังเดิม เนื้อหาเช่นนี้เป็นเนื้อหาที่น่าตื่นเต้นและน่าประทับใจ การเลือกใช้
ภุชงคประชาตฉันทเป็นอุปกรณ์การสื่อสาร จึงมีความเหมาะสม ดังคำประพันธ์
ต่อไปนี้นี้เป็นคำตอบที่พญานาคอธิบายถึงอำนาจของพิษของตนอยู่ในร่าง
พระนล ดังนี้

๗ ตราบใดพระบุญโศลก	มีพันโศกวิโมกข์พาล
๗ ตราบนั้นปีศาจหาญ	มีพันพิษคนุไป
แลตราบใดจะสิงอยู่	๗ จิตภูธรเตรีไท
ก็ตราบนั้นและมันไซ้	จะต้องทนทุกเวทนา
และมีใจทงหาญ	ทะลารศานติราชา
ฝึกแข่งมิทันช้า	จะช่วยเซอประลาศภัย

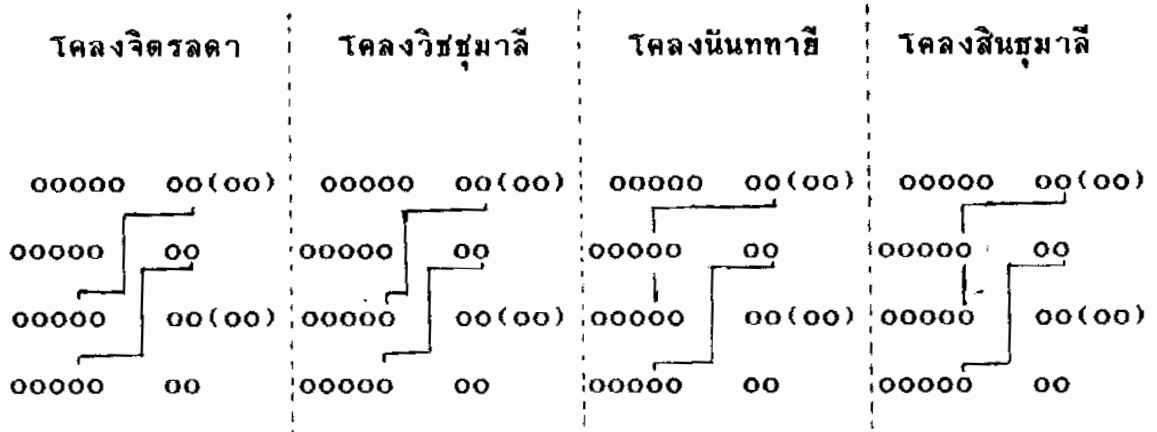
สมิงมิ่งมุนษุแก่ง	มัตตองเกรง ๗ สิ่งใด
ฤหมุป่ากระเทิมไพร	ฤช้ำศึกกระเทิมราวญ
มัตตองเกรงพระฤษี	และเหล่าชี่ทิจาจารย์
เพราะเหตุพิชิตนุศาน	ติรักษานรินทร (หน้า 249)

เสียง เบา-หนัก-หนัก สลับกันเป็นจังหวะให้ความรู้สึกหนักแน่นสม่ำเสมอจึงเหมาะที่จะเป็นอุปกรณ์สื่อสารเนื้อหาที่แสดงอำนาจของพิชิตนุศานที่จะปกป้องรักษาพระนลผู้ตกทุกข์ได้ตลอดไป ดังจะวิเคราะห์ต่อไป

บทที่ 1 ถึง 2 แสดงอำนาจของพิชิตนุศานที่กระทำมาจนกลีให้ได้ รับความทุกข์เวทนาดรพบที่ยังลึงอยู่ในร่างพระนล บทที่ 3 พยานาคกล่าวด้วยน้ำเสียงหนักแน่นเป็นหลักประกันว่า ฝิร้ายซึ่งมุ่ง "ทะลายศานติราชา" ด้วยความ "ทงหาญ" ก็จะถูกแรงอย่างรวดเร็วและกลับช่วยให้พระองค์พ้นภัย บทที่ 4 ถึง 5 กล่าวถึงสัตว์ร้ายและมนุษย์ผู้มีฤทธิ์ทั้งปวงไม่ว่า ฤษีหรือพราหมณ์ หรือช้ำศึกเหล่าใดว่า มิอาจทำร้ายพระนลได้ ฤษคประชาตฉันท์ในช่วงนี้จึงช่วยผ่อนคลายความทุกข์กังวลถึงอนาคตที่ต้องเผชิญกับศัตรูที่ยังมองไม่เห็นและยังไม่รู้ว่ามิมากนักยเพียงไร พยานาคได้เลือกใช้คำแสดงความชื่นชมตัวพระนลว่า "สมิงมิ่งมุนษุแก่ง" บ่งบอกถึงความสามารถความเก่งกล้าที่เป็นเลิศ ในเวลาเดียวกันก็ใช้คำแสดงความเก่งกล้าของศัตรูด้วยว่า "ฤหมุป่ากระเทิมไพร ฤช้ำศึกกระเทิมราวญ" การซ้ำคำว่า "กระเทิม" ถึง 2 ครั้ง บอกความอึกเทิมของผู้ทำร้ายที่คองจ้องจะเล่นงานพระนล ส่วนนเหล่านี้ก่อให้เกิดความเร้าใจ สิ่งที่น่าสนใจคือ คำว่า "พิช" ที่หมายถึงความเผาไหม้กลับมีผลานุภาพรักษาความ "ศานติ" ให้ดำรงอยู่ได้ไม่ว่านานเพียงไร

1.3.14 โคลงจิตตรลดา

โคลงจิตตรลดาเป็นโคลงโบราณชนิดหนึ่ง มีลีลาที่คล้าย
กับโคลงวิษุมาลี โคลงนันททาสี โคลงสินธุมาลี จะต่างกันก็เฉพาะสัมผัส ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้

โคลงจิตตรลดาในการสื่อสารจำนวน 11 บท เป็นบทพรรณนาความคิดและ
ความรู้สึกของพระนลจำนวน 6 บท ในสรวรคที่ 19 เป็นบทสนทนาของพราหมณ์
สุเทพที่กราบทูลนางทมยันตีเมื่อมาพบนางที่เมืองเจทิจจำนวน 4 บท ในสรวรคที่
16 และเป็นบทสนทนาที่พระนลกราบทูลท้าวฤคบุตรอีก 1 บท ในสรวรคที่ 19
ตั้งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตามรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.14.1 พรรณนาความคิดและความรู้สึก

ในสรวรคที่ 19 เมื่อพระนลได้ฟังพระราช-
บัญญัติจากท้าวฤคบุตรให้เตรียมม้าเพื่อเสด็จไปงานสุมพรของนางทมยันตี
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ราชโบราณอธิบายนำความ
ก่อนว่า "พระนลพลันพลุกุกข์ สุขสิ้นสุขจากใจ พระไนษิธดำรงห์ ตรีในมโนโอษฐ์
ยิ่งกว่าโรคใดๆ พระจึงค่านิ่งใน ดังนี้" แล้วจึงทรงพระราชนิพนธ์เป็น
โคลงจิตตรลดาพรรณนาความคิดและความรู้สึกของพระนลที่ขัดแย้งโต้เถียงกัน

อยู่ในใจจำนวน 6 บท บทที่ 1 เชื่อว่านางเข้าพิธีสมพรอีกครั้ง บทที่ 2 ไม่เชื่อ คิดว่าทั้งหมดเป็นอุปมาให้ตัวพระนลเองกลับเมือง บทที่ 3 เชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง บทที่ 4 เชื่อ บทที่ 5 ไม่เชื่อ บทที่ 6 เป็นบทสรุปว่าพระนลจะเสด็จไปพิสูจน์ว่าเป็นจริงหรือไม่อย่างไร ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเฉพาะบทที่ 1 และบทที่ 4 ดังนี้

๑ ฉันทินาเรศร์แก้ว	ทมยันตีแม่
จึงประกาศความทรา	เช่นนั้น
ถว่าแจ่มจันทร์เพ็	พันสติ แล้วนอ
เพราะโศกกระชั้นชว	ชักเง
.....	
๑ ไอศตรีใจโศกช	โกลเล ลั่นชือ
ภูก็กอปรการุณ	ครุโทษ
ชามนางเทียวเช็ด	โสดอยู่ นั้นฤ
เคลิ้มจิตคิดโหด	ผอนเช็ด (หน้า 327-329)

บทที่ 1 ที่ยกมานี้เป็นบทที่ 1 ใน 6 บท

ที่กล่าวข้างต้น กวีให้พระนลรู้สึกงุนงงสับสนและเศร้าใจกับข่าวที่ได้ฟัง พระนลจึงตั้งคำถามในต้นวรรคว่า "ฉันทินาเรศร์แก้ว ทมยันตีแม่ จึงประกาศความ ทรา เช่นนั้น" การตั้งคำถามว่า "ฉันท... จึง" บ่งบอกความรู้สึกที่อธิบายไม่ได้ว่าทำไม "นาเรศร์แก้ว" คือนางผู้มีคุณสมบัติที่งดงามเป็นสุดที่รักของพระองค์จะสามารถ "ประกาศความทรา" ได้ "ทรา" เป็นคำที่แสดงการตัดสินใจอย่างรุนแรง บ่งชี้ความต่ำและด้อย ในบาทที่ 3 และ 4 พระนลได้พยายามคะเนเหตุผลว่า "ถว่าแจ่มจันทร์เพ็ พันสติ แล้วนอ" บาทนี้มีการเล่นเสียงสัมผัสอักษรที่ไพเราะบอกความวิตกกังวลต่ออาการผิดปกติของหญิงที่รัก ผู้ถามกระจำดังสงจันทร์ เสียง /พ/ ซึ่งเป็นเสียงเสียดแทรกที่ให้ความรู้สึก

ถึงการเคลื่อนไหว แสดงความไม่คงที่ของสติที่เกิดจากความ "โศก" ที่ได้ "กระชั้นช่วยชักเฉ" การเล่นเสียง /ช/ ช่วยให้เกิดความไพเราะ และการใช้เสียงสระสั้น สั้น ฮาว สั้น และฮาวตามลำดับ ให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วกว่าเสียงเบนจากปกติ และเสียง /ช/ ยังเป็นเสียงระเบิดกึ่งเสียดแทรกที่ให้ความรู้สึกว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่เร็วและแรง พระนลมีสำนึกว่าความโศกกระทบใจนางอย่างรุนแรงและโดยเร็ว "ชัก" ให้ภาพการดึงให้หันเหตามแรงจึงเกิดการ "เฉ" คือเบนไป เหวไป โคลงบทนี้แสดงความเชื่อมั่นของพระนลที่มีต่อนางทมิฬผู้เป็นนางแก้วว่าคงจะไม่กระทำการสิ่งผิดคลองธรรมหากยังมีสติบริบูรณ์อยู่

บทที่ 2 ซึ่งเป็นโคลงลำดับที่ 4 ใน 6 บท พระนลครวญว่า "ไอ้สตรีใจโศกโย้ โลเล สั้นฮือ" แสดงความทุกข์หดหู่ใจจากความหวาดระแวงของพระองค์ที่สรุปว่าหญิงมีใจโโลเลทั้งสิ้น บทนั้นนอกจากให้เสียงสัมผัสที่ไพเราะทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระแล้ว เสียงพยัญชนะ /ช/ และ /ล/ ยังให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหวแสดงถึงความไม่มั่นคงไม่หนักแน่นเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอในคำว่า "โศกโย้" ซึ่งหมายถึงความไม่อยู่กับร่องกับรอย และคำว่า "โโลเล" คือไม่แน่นอน และทำชบาทกวีจบลงด้วยคำว่า "สั้นฮือ" ซึ่งให้ความรู้สึกถึงความปวดร้าวใจในความผิดหวังเมื่อคิดไปว่านางทมิฬมีจิตใจไม่มั่นคงต่อพระองค์ เสียง "ฮือ" คล้ายเสียงครวญคร่ำรำไรของพระนลในบทที่ 2 พระนลย้อนกลับมาตำหนิพระองค์เองว่า "กูก็กอบปรุทารุณ คุรุโทษ" การใช้สรรพนามว่า "กู" นอกจากจะให้สัมผัสอักษรที่ไพเราะแล้ว เสียง /ก/ เป็นเสียงระเบิดเมื่อผสมกับสระเสียงยาวจึงทำให้มีเสียงดังฟังคล้ายกับเสียงที่แสดงถึงความโกรธที่โกรธตัวพระองค์เองเพราะ "กู" เป็นผู้ "กอบปรุทารุณ" คือการกระทำที่โหดร้ายต่อนางแสดงถึงความร้ายกาจของพระองค์ ซึ่งพระองค์

ถือว่าเป็นความผิดปกติอย่างมหันต์ ในบาทที่ 3 พระนลจินตนาการภาพผลของการกระทำที่โหดร้ายของพระองค์ คือ ภาพ "ยามนางเทีศวเซชิต" คำว่า "เซชิต" ให้จินตนาการเดินอย่างชวนเซทรงตัวไม่มีใครอยู่ด้วยความเหนื่อยอ่อนและความทุกข์ระทมใจ นางจึงได้แต่เร่ร่อนไปด้วยความอดอยากซากไร้ ไร้แม้กระทั่งเพื่อน นางจึง "โสดอยู่" คืออยู่อย่างโดดเดี่ยว ทั้งในภาวะเช่นนั้นนางอาจ "เคลิ้มจิตคิดโหดเพื่อ ผ่อนเทีญ" คำว่า "เคลิ้ม" แสดงถึงการเปลื้องตัวลิมตัว "จิต" จึงคิดสิ่งชั่วร้าย คำที่ขีดเส้นใต้เป็นคำตายทั้งสามคำเรียงกันให้ความรู้สึกถึงความรุนแรงของการกระทำที่มีผลต่อจิตใจแห่งพระนล แต่พระองค์ก็ยังให้ความเห็นใจว่า นางกระทำเช่นนั้นเพื่อ "ผ่อนเทีญ" คือคลายความทุกข์ความ-ยากลำบาก คำว่า "เทีญ" เสียง /ค/ เป็นเสียงระเบิดมีลมเมื่อผสมกับเสียงสั้น และมีเสียงนาสิกเป็นตัวสะกดจึงทำให้ออกเสียงได้ดังและหนักจึงรับกับความ-หมายทำให้รู้สึกว่าเป็นความทุกข์ที่หนักหนา

1.3.14.2 บทสนทนา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้โคลงจิตรลดา 3 บท ในสรวลที่ 16 เป็นคำของพราหมณ์สุเทพ กราบทูลนางทมยันตี ก่อนที่จะทรงใช้โคลงจิตรลดาได้ทรงใช้ร้อยโบราณในการดำเนินเรื่อง ในช่วงตอนที่พราหมณ์มองคุณนางและรู้สึกสงสารนาง อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ทรงใช้โคลงจิตรลดาซึ่งมีลีลาห้วนสื่อความปรารถนาดีที่แฝงอยู่ในถ้อยคำที่กล่าวอย่างเรียบง่าย และไม่พุ่มพวย

โคลงจิตรลดาทั้ง 3 บท มีความไพเราะ ในด้านเสียงและความหมาย ดังจะยกคำประพันธ์บทสุดท้ายมาวิเคราะห์ต่อไป

ปวงประพันธุญาติ	แห่งนาง
ต่างนั่งทุกข์ถึงเขอ	ละห้อย
ใช้ทวิษตรวาทงดู	ทุกแห่ง
รมนับได้ร้อยเทีศว	หาอร ๗ (หน้า 285)

พราหมณ์สุเทพได้กล่าวถึงความรักความเป็นห่วงที่ "ปวงประพันธุญาติ แห่งนาง" คือพระประสูติญาติทุกๆ พระองค์ "ต่างนั่งทุกข์ถึงเขอ ละห้อย" แสดงถึงความทุกข์ความกังวลที่มีมากจนมิอาจจะประกอบภารกิจอะไรได้ จึงได้แต่นั่งจมอยู่กับความทุกข์ แสดงออกทางสีหน้า "ละห้อย" คือมีใบหน้าที่เศร้าหมอง เพราะความคิดถึงและความเป็นห่วงบาทที่ 3 พราหมณ์สุเทพได้กล่าวสืบทอดไปว่าเหล่าพระญาตินั้น "ใช้ทวิษตรวาทงดูทุกแห่ง" คำว่า "ตรวจ" และคำว่า "ทุกแห่ง" แสดงถึงความพยายามค้นหาอย่างละเอียด ดังที่ บาทที่ 4 กล่าวว่า "รมนับได้ร้อยเทีศว หาอร" คำทุกคำที่พราหมณ์สุเทพกล่าวล้วนมีน้ำหนักน่าเชื่อถือซึ่งอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าเสียงที่ใช้ส่วนใหญ่ก็เป็นพยัญชนะเสียงระเบิด คือ /ท/, /ด/, /ป/, /ค/, /ช/, และ /ล/ สอดคล้องกับการให้ข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาและกระชับ

นอกจากนี้ในสรรคที่ 19 ทรงใช้โคลง-จิตรลดาเป็นคำรับพระราชโองการของพระนลจากท้าวฤตบุรณ จำนวน 1 บท ต่อจากโคลงสามด้นที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง การใช้โคลงจิตรลดานี้เหมาะสมกับเนื้อหาที่แสดงความหนักแน่นและเต็มใจที่จะปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ การใช้โคลงสามด้นในการดำเนินเรื่องก่อนแล้วจึงใช้โคลงจิตรลดา ก็กลมกลืนกันดีเพราะต่างก็มีลีลาเป็นไปในทำนองที่คล้ายกัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้โคลงจิตรลดาเป็นอุปกรณ์ในการสื่อสารได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหาและกลมกลืนกับคำประพันธ์ประเภทร้อยและโคลงสามด้น

1.3.15 ภาพย่อโคลง

ภาพย่อโคลง เป็นคำประพันธ์ที่ใช้ภาพยำนี 11 และ โคลงสี่สุภาพผสมกัน โดยขึ้นต้นด้วยโคลงสี่สุภาพ 1 บท แล้วแต่งภาพยำนีให้มี เนื้อความเพิ่มเติมขยายไปจบโคลงโดยจะใช้ภาพยำนีที่บทก็ได้ ภาพย่อโคลง ที่แต่งในลักษณะนี้มักใช้ในการเห่เรือ ซึ่งมีการพรรณนาชมสภาพธรรมชาติและ เชื่อมโยงธรรมชาติกับความรู้สึก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์สรคดี 12 ด้วยภาพย่อโคลงตลอดทั้งสรคดี โดยทรงใช้โคลง 18 บท ภาพย่อ 286 บท นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในสรคดี 13 โดยทรงใช้ โคลง 1 บท และ ภาพย่อ 15 บท ภาพย่อโคลงทั้ง 2 ช่วงนี้ กล่าวถึงการ เดินทางของนางทมยันตีที่ติดตามหาพระนล ตลอดระยะทางนางได้รำพึงรำพัน ถึงพระนลโดยเชื่อมโยงกับธรรมชาติที่พบเห็น บทว่าพันนี้เป็นการดำเนินตาม ขนบนิราศ ดังได้กล่าวแล้วในข้อ 1.1 กลวิธีนี้ทำให้ผู้เสพรับรู้ถึงความยาก ลำบากและความทุกข์ทรมานใจอย่างแสนสาหัสในการออกติดตามพระนล ยัน บังชี้ถึงพลังของความรักและความหวังที่ทำให้นางมีความวิริยะอุตสาหะโดย ไม่หวั่นเกรงต่ออันตรายใดๆ ทั้งสิ้น ทรงสื่อสารเนื้อหาเหล่านั้นผ่านภาพย่อ โคลงได้อย่างน่าสนใจ ดังผู้วิจัยจะวิเคราะห์คำประพันธ์ตอนหนึ่งในสรคดีที่ 12 ซึ่งเป็นคำพูดตอนที่นางทมยันตีออกติดตามถามหาข่าวคราวของพระนล จนนาง "...เดินข่างหว่างมรรคา ถึงฉายาอโศกไพร ๑ อโศกไม้วิเศษ จำเริญเนตร์กิ่งไสว เขียวชุ่มช่อมใบ นกน้อยใหญ่แสนสำราญ ๑ รื่นๆ ชื่นนาสา กลิ่นพกาที่เบิกบาน อนงค์ยอดสงสาร จึงเพชรสพจนฯ" (หน้า 187- 189) ดังนี้

๑ อ้าคูดอกนี้	ศรีไสว
อยู่ ณ ท่ามกลางไพร	เพริศแท้
ขึ้นช่อมช่อมใบ	ลมระบัด
ดูสุขสนุกแม่	มากนั่นจอมผา

- ๑ อ้าคูดอกนี้ ศรีไสววิไลยศ อยู่หว่างกลางพนา เป็นสง่าแห่งแนวไพร
 ๑ ช่อมขึ้นรื่นอารมณ์ ลมเพชพัดระบัดใบ ดูสุขสนุกใจ เหมือนแลดูจอมผา
 ๑ อโศกดูแสนสุข ช่วดดับทุกข์ด้วยสักครา โศกเสวีราเฝ้าอรุรา อ้าอโศกโรค
 ช้าร้าย ๑ อโศกโยกกิ่งไกว จงตอบไปตั้งใจหมาย ได้เห็นพระภุชสา
 ผ่านมาบ้างถาอย่างไร ๑ พระนั้นชื่อพระนล ผู้เรืองรณ อริกษัย เป็นผัว
 นางทราวมไวช นามนิยมทมนันตี... ๑ เห็นเขอบ้างถาไม้ พระทรงชัย
 ฤทธิรงค์ เห็นเอษากลับปากองค์ ดันดันป่าไ้อ้อาคู ๑ อ้าต้นอโศกใหญ่
 ดูซ้ำไร่ไร้โศกบ่สูญ พฤษชาอช่าช่วชพล จงตัดโศกวิโยคใจ ๑ อโศกเหมาะ
 สมญา ตัดโศกาคูไร้ไร จงตอบให้ช่อบใจ ตัดโศกใหญ่ให้สักที ๑ พุดพลา
 ทางครวญคร่ำ อกระกำซ้ำโศก โศกพลาทางเทวี เวียนอโศกยิ่งโศกศีลส์...

(หน้า 189-191)

ภาพย่อโคลงบทนี้เป็นภาพพรรณนาประสบการณ์ทาง
 อารมณ์ของนางทมนันตี ซึ่งสัมพันธ์กับประสบการณ์ในอดีต เป็นประสบการณ์
 อันเนื่องจากการพลัดพรากจากสวามีผู้เป็นที่รักยิ่ง

โคลงสี่สุภาพ บทที่ 1 เริ่มด้วยคำว่า "อ้า" แสดง
 ความรู้สึกตื่นเต้นยินดีที่ได้พบต้นอโศก "ศรีไสว" คือมีความงาม ดูสง่าด้วย
 กิ่งก้านสะพรั่งดูมีชีวิตชีวา บทที่ 2 กล่าวถึงตำแหน่งของต้นอโศกว่า
 "อยู่ ณ ท่ามกลางไพร เพริศแท้" เน้นความสง่างามโดดเด่นท่ามกลาง
 ไม้พันธุ์อื่นที่แวดล้อม บทที่ 3 กล่าวถึงความสดชื่นเบิกบานด้วยความ "ช่อมใบ"
 และ "ลมระบัด" คำว่า "ช่อม" อาจหมายถึงใบที่มีสีเขียว ซึ่งสวยสดเป็นมันวาวด้วย

ความสมบูรณ์ของใบที่มีน้ำหล่อเลี้ยง กำลังพริ้วไหวอย่างเบิกบานเมื่อมีลมโชยมาอย่างอ่อนๆ บทที่ 4 นางทมยันตีรู้สึกว่าต้นอโศกจะมีความสุขสนุกสนานและคงจะเป็นความสุขที่ยั่งยืนหนักแน่นดัง "จอมผา" เสียง /จ/ และ /พ/ เป็นเสียงระเบิด เมื่อผสมด้วยสระเสียงยาวจึงทำให้ออกเสียงได้หนักแน่นรับกับความหมายแสดงถึงความยิ่งใหญ่มั่นคง การใช้ความเปรียบเทียบแนวเทียบ (Simile) ก็เพื่อบอกถึงปริมาณและความยั่งยืนมั่นคงของความสุขของต้นอโศกตามความรู้สึกและจินตนาการของนางเอง

ภาพยี่ขานี้ ที่แต่งบรรยายโคลงสังเกตได้ว่า 2 บทแรกมีเนื้อความเช่นเดียวกับโคลงสี่สุภาพที่ได้วิเคราะห์แล้วนั้น ที่แตกต่างกันบ้างคือโคลงสี่สุภาพมีถ้อยคำและลีลาที่ดูสง่างามกว่า แต่ภาพยี่ก็อาศัยจำนวนคำที่มีมากกว่าช่วยขยายความให้เห็นรายละเอียดยิ่งขึ้น ดังนี้

เปรียบเทียบการใช้ถ้อยคำระหว่างโคลงสี่สุภาพและภาพยี่ขานี้ 11

โคลงสี่สุภาพ		ภาพยี่ขานี้	
อ้าคู่อโศกนี้	ศรีไสว	อ้าคู่อโศกนี้	ศรีไสววิไลยศตา
อยู่ท่ามกลางไพร	เพชรแท้	อยู่หว่างกลางพนา	เป็นสง่าแห่งแนวไพร
ถิ่นชุ่มชุ่มใบ	ลมระบัด	ชุ่มชื่นรื่นอารมณ์	ลมเพชพัตรระบัดใบ
ดูสุขสนุกแม้	มากมั่นจอมผา	ดูสุขสนุกใจ	เหมือนแลดูจอมภูผา

คำอธิบาย การเปรียบเทียบ

- 1) ภาพยนตร์เพิ่มคำอธิบายให้เห็นว่าต้นอโศกนี้งามชวนมอง
- 2) โคลงไว้คำที่กระชับให้ความรู้สึกถึงความสง่างาม

โดดเด่น

3) ภาพยนตร์ขยายความชัดเจนเด่นชัดกว่า ให้ความรู้สึกถึงความสวยงาม ความอึดอัดแสดงถึงความสุขความสดชื่นของต้นไม้ถิ่น ให้ความรื่นอารมณ์

4 โคลงเล่นเสียงพยัญชนะ "แม่มาทแม่มัน" แต่ภาพยนตร์บอกตรงๆ ว่า "เหมือนแอลดู"

ภาพยนตร์นี้ บทที่ 3-8 เป็นบทคว่ำครวญรำพึงรำพันที่นางกล่าวแกต้นอโศกเป็นการแสดงภาพที่ตัดกันระหว่างต้นอโศกและนาง ว่า "อโศกดูแสนสุข" แต่นางกลับมีแต่ "โศกเศร้าเพาอุรา" "แสนสุข" แสดงถึงความสุขอย่างมากมายจนเกินที่จะพรรณนาได้ ส่วนคำว่า "เพา" แสดงถึงการทำลายความสุขให้หมดสิ้นไปด้วยความร้อนอันเกิดจากความ "โศกเศร้า" นางทมหันต์จึงพรวดร้องอ้อนวอนให้อโศกช่วยนางถึง 3 ครั้ง คือ "อโศก... ช่วยดับทุกข์ด้วยสักครา... พฤษชาอย่าช่วยพล จงตัดโศกวิโยคใจ... ตัดโศกใหญ่ให้สักที" การกล่าวคำร้องซ้ำๆ แสดงว่าความทุกข์โศกนี้ยิ่งใหญ่เกินกว่าที่จะแก้ไขได้ด้วยพระองค์เองจึงได้แต่เพื่อรำพันขอให้ต้นอโศกช่วยแม่เพียง "สักครา... สักที" ซึ่งเป็นการกล่าวซ้ำว่าจะขอความกรุณาเพียงครั้งนี้ครั้งเดียว นอกจากนั้นการใช้กริยา "ตัด" และ "ดับ" ยังให้ความรู้สึกถึงความทุกข์โศกที่เผาใจของนางเป็นสิ่งที่เกาะติดแน่นยากแก่การแยกออกจากตัวนาง จึงต้องใช้กริยาที่รุนแรงคือการ "ตัด" เท่านั้น ส่วนคำว่า "ดับ" แสดงว่าความร้อนที่ "เพา" ใจนางอยู่ในขณะนั้นนางไม่สามารถที่จะ "ดับ" ได้ด้วยตัวนาง นางจึงพรวดอ้อนวอนขอให้ต้นอโศก "จงตอบไปดังใจหมาย ได้เห็นพระภุชชงค์ ผ่านมา-

บ้างถาออย่างไร ... จงตอบให้ชอบใจ ตัดโศกใหญ่ให้ลึกที" ความใน 5
วรรคนี้แสดงถึงจุดประสงค์สำคัญของการเอ่ยวาจาในครั้งนี้ นางปรารภนาเพียง
ได้ฟังข่าวคราวของพระนลว่าผ่านมาทางนี้หรือเปล่า สิ่งนี้คือสิ่งที่ "ใจหมาช"
และ "ชอบใจ" ซึ่งสามารถ "ตัด" และ "คับ" ทุภย์ให้แก่นางได้ จึงอาจกล่าว
ได้ว่านางทมยันตีรักพระนลยิ่งนักเพียงข่าวคราวของพระนลก็ยังสามารถนำ
ความสุขมาสู่นางทมยันตีได้ เหมือน "ตัดโศกใหญ่ให้ลึกที"

ภาพย์ชานีบทที่ 9 แสดงถึงฉากปกริษาขณะทีนาง
เจรจากับต้นอโศก นาง "คร่ำครวญ" ว่าพิงว่าพันด้วย "อกระกำเข้าโศก"
ไปพลงนางที "เวียงนอโศก" และรู้สึก "ชิ่งโศกศีลช" การทีนางแสดงฉากป-
กริษาเช่นนี้ แสดงว่านางมีความทุภย์ทรมาน มีความร้อนรนทุนทุรายมากจึงได้
พูดจาว่าพิงว่าพันระบาศความรู้สึกกับชรรษชาติ ซึ่งนางก็รู้แน่งแก่ใจว่าชรรษชาติ
คือต้นอโศกมีอาจจะตอบคำถามของนางได้ นางจึงได้พูดพลงร้องให้พลง การ
เดินเวียงต้นอโศกทีชิ่งเพิ่มโศก เป็นการเชื่อมชองชื่อและภาพของต้นไม้กับ
ประสพการณ์ทางอารมณ์ของนาง ซึ่งตัดกันชอย่างตรงกันข้ามต้นไม้ันใหญ่โต
สวชสดงดงามสูงเด่นเป็นสง่าท่ามกลางพรรณไม้อื่นชานานาชนิด แต่นางกลับต้อง
อยู่เพียงลำพิงในป่าทีกว้างใหญ่ ได้แต่เพียรพษาชถามข่าวของพระนลจาก
ชรรษชาติ เพราะมิได้พกับมนุษย์ผู้ใด ภาพดังกล่าวจึงทำให้ผู้เสพรู้สึกสงสาร
นางอย่างจับใจ

นอกจากบทพรรษานินชที่ชกตัวอย่างมาแลวนี้ ยังมีบท
อื่นช ทีน่าสนใจอีกหลายบท จนอาจกล่าวได้ว่าทุกช บทมีความดีเด่นไม่แพกัน
อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าการเปลี่ยนค่าประพันธ์จากภาพย์สุรางคณางค์ ซึ่งเป็น
ค่าประพันธ์ประเภทสุดท้ายในสวรรณที 11 มาเป็นภาพย์ห่อโคลงในสวรรณ
ที 12 เป็นกลวิธีทีเหมาะสม เพราะภาพย์สุรางคณางค์ได้บรรยายถึงภาพ
นายพรวนลัมลงชวดใจตาย เพราะการทำสัจกริษาของนางทมยันตี ภาพย์บทนี้

จะทำให้รู้สึกโล่งใจที่นางพรานผู้ "สับปลับอัปรีช" ได้สิ้นชีวิตลงก่อนที่จะทำให้นางทมิฬมีราตินางทมิฬจึงได้ตัดสินใจเดินทางต่อไป ด้วยความเชื่อมั่นและมั่นใจในความปลอดภัยเพราะนางได้พิสูจน์ด้วยตัวของนางเองแล้วว่า ความจงรักและภักดีที่นางมีต่อพระนลนั้นเป็นเสมือนเกราะที่ได้ป้องกันนางจากภัยอันตรายได้ เมื่อเริ่มเนื้อเรื่องในสรวคที่ 12 นางทมิฬจึงมีจิตใจที่สงบเยือกเย็นลงและรับรู้ต่อสิ่งแวดล้อมภายนอก นางจึงได้ชมธรรมชาติไปพลางคร่ำครวญรำพันถึงพระนลไปพลาง เป็นการนำขนบของนิราศมาใช้ และทรงทำได้ดีผสมกลมกลืนกันเป็นเอกภาพ สามารถนำเสนอศฤงคารรส คือความซาบซึ้งในความรักมาสู่ผู้เสพได้ดี

3.1.16 กลอนบทละคร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์กลอนบทละคร จำนวน 109 คำกลอนในสรวคที่ 21 และ 22 ภายหลังจากสรวคที่ 20 ซึ่งเป็นพากย์ตึกคำบรรพ์ (พากย์ฉบับ) บรรยายและพรรณนาเหตุการณ์ระหว่างที่วาทกหรือพระนลเป็นสาวธิดาที่วาทกบุตรธิดาเสด็จมาถึงเมืองวิตรรก์ เมื่อจบสรวคที่ 20 ผู้เสพจะรู้สึกโล่งใจและมั่นใจว่าเรื่องคงจะจบลงอย่างมีความสุข เพราะพระนลได้วิชาอักษรฤทธานุภาพจากท้าวฤทบุตรธิดา เป็นผลให้กลี้ออกจากร่างของพระนลตั้งคำทำนายของพญานาค . เมื่อเริ่มสรวคที่ 21 ทรงใช้กลอนบทละคร ซึ่งปกติเป็นคำประพันธ์ที่ใช้เป็นกลอนสำหรับร้องและรำประกอบในการเล่นละครว่า จึงกล่าวได้ว่าลีลาของกลอนบทละครย่อมสามารถที่จะสื่อความรู้สึกนึกคิด อาทิปฏิกิริยาตลอดจนบทเจรจาได้เป็นอย่างดีตามธรรมชาติของกลอนบทละคร ทรงปรารถนาจะเน้นความรู้สึกนึกคิดและปฏิกิริยาของนางทมิฬและพระนลที่กำลังรอคอยที่จะพบกัน จึงทรงเลือกกลอนบทละครเป็นคำประพันธ์ โดยทรงเริ่มต้นสรวคที่ 21 ตั้งแต่บทพรรณารมย์ลีลาการเคลื่อนไหวที่รวดเร็วและสง่า ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

๑ รถเลื่อนเคลื่อนไปในวิถี
พอเวลาสายัณห์ตะวันลง

สดศรีวิไลยราวหงส์
ก็ถึงตรงนำวิทรภเวียงไชย

(หน้า 355)

ลีลาของกลอนสามารถเล่นสัมผัสในที่แสดงความ-
ประสานของเสียงและการเคลื่อนไหวได้ดี ทรงซ้ำอีกครั้งเมื่อเข้าเมือง ดังนี้

๑ รถขวัญ	เสียงสนนแดนดินได้ยินเสียง
ไพเราะเหมาะสมคล้ายจำเรียง	ฟังเพียงเพลงเพราะเหมาะใจ
ยินถึงพระขาม้าต้น	ของพระนลทรงฤทธิอัคคี
อันอยู่ในโรงที่ข้างใน	ก็ตีใจต่างร้องก้องกังวาฬ
ต่างตัวเริงร้องล่ำพองเดิน...	(หน้า 357)

ต้นฉบับพิมพ์ว่า สนน น่าจะเป็นเพราะพิสุจน์อักษรผิด
เพื่อบรรยายฉากให้ดึกคักสนุกสนานและสดใสสว่างาม สอดคล้องกับอารมณ์
ความรู้สึกของตัวละคร และเหตุการณ์ในเรื่องจึงทรงเปลี่ยนคำประพันธ์
จากภาพย์ดั้งมาเป็นกลอนบทละคร ดังตัวอย่างคำประพันธ์ในสรรคที่ 21
เมื่อนางทมยันตีได้ฟังเสียงรถ ทรงบรรยายไว้ไพเราะทั้งในด้านเสียงและ
ความหมายว่า

๑ เมื่อนั้น ฝ่ายทมยันตีมีศักดิ์ นั่งอยู่ในราชสำนัก นางลักษณ-
ยินเสียงรถพระนล ครั้นๆ อธิกกิกก้อง คล้ายฟ้าร้องเมฆคำราม
สามฝน ได้ยินเสียงออกเดินเห็นชลบกล นฤมลยินศัพท์ก็จับใจ
เมฆพระแกลแลดูราชรถ เห็นเลี้ยวลดตามท้องถนนใหญ่ สารถิ-
ขับม้าอาชาไนย คุไปใจวาบปลาบวิญญา ดูราวพระนลกลมครรร...

๑ ฟังเสียงรถนั้นลั่นเลื่อย เหมือนเส็กอนแทบเมทินีไหว ยิน-
เสียงก็ปลื้มประหลาดใจ คำนึงในนึกแน่ที่ว่าวนล แม้วันนี้ไม่พบ-
นลราช พักตร์พิลาศเพียงจันทร์แวงเวหน ไม่พบองค์ผู้ทรงคุณอนนต์

คงจะวอดวาศษณ์เป็นแน่นอน แม้มิได้พิรพงศ์วงศ์สววรรค์ มารับ-
 ขวิญปลอบโยนด้วยโอรอ่อน แม้วันนี้เว็ดร้างห่างพระกร คง-
 เร่าร้อนดาลคั่นสิ้นชีวัง แม้พระไนษัชชัตติเสศร์ ไม่เสด็จมั่น-
 เมฆอุโฆชหลัง เราจะเข้ากองไฟไม่ร้อริง ให้ไหม้ดังสีทอง-
 ร่องเรือ่ง แม้ราชาไม่มาฉวันนี้ เหมือนสีทราชกาจกระเดื่อง
 ฤาเหมือนข้างงาสง่าเมือง ก็คือเครื่องฆ่าเราให้บรโรไลย...
 ทุกคำเข้าเฝ้านักถึงพระคุณ แสนจะชุ่นวิญญานิจจาเอ็ช หลกัช-
 ร้างรักสมัคเชช ไร่เสบยทรวงร้าวราวจะราน ๗ 16 คำ ๗

(หน้า 357-359)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มกล่าวถึง
 นางทมยันตี โดยใช้คำว่า "เมื่อนั้น" เพื่อแสดงถึงความสำคัญของนางทมยันตี
 ซึ่งสัมพันธ์กับคำว่า "มีศักดิ์" บ่งบอกถึงความพร้อมของอำนาจและฐานะ
 ความเป็นอยู่ ในวรรคที่ 3 ให้จินตภาพนางทมยันตี "นั่งอยู่ในราชสำนัก"
 คำว่าราชสำนักให้ความรู้สึกถึงความสุขสำราญความยิ่งใหญ่ความโอ่อ่าของผู้
 ที่พำนัก ณ สถานที่นั้นและนางก็อยู่ในสภาวะที่ "นั่งอยู่" แต่ในบทสุดท้ายของ
 ย่อหน้าที่ 2 นางได้รำพึงถึงช่วงเวลาที่ผ่านมา "ทุกคำเข้า" ซึ่งแสดงถึง
 ความต่อเนื่องของเวลาไม่ว่าเวลาใดนางยัง "เฝ้า" มุ่งแต่ "นึกถึงพระคุณ"
 คือคิดถึงคุณงามความดีของพระนล ความรำลึกนั้นเป็นเหตุให้ "แสนจะชุ่น
 วิญญานิจจาเอ็ช" คำว่า "ชุ่นวิญญา" แสดงภาพของจิตใจที่เศร้าหมองไม่สดใส
 เช่นเดียวกับความชุ่นของน้ำ จิตใจที่ชุ่นก็คือจิตใจที่มีความทุกข์ความวิตกกังวล
 เพราะ "หลกัชร้างรักสมัคเชช" คำว่า "ร้าง" ให้ความรู้สึกถึงความอ้างว้าง
 ความเปล่าเปลี่ยวเพราะหัวใจไว้ความรักที่เกิดจากการได้ใกล้ชิดเชื่อม
 จากผู้เป็นที่รัก ความ "ไร่เสบย" คือไว้ความสุขมีแต่ทุกข์ทรมานอย่างแสน
 ส่าหฬเพราะทรวงใช้คำว่า "ทรวงร้าวราวจะราน" เสียง /ร/ ที่ใช้เป็น

พยัญชนะต้นเสียงรวิที่ทำให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหว และเมื่อผสมกับสระ-
เสียงยาวและมีตัวสะกดเสียง /ว/ และ /น/ จึงทำให้ออกเสียงได้ดัง
จึงรับกับความหมายที่แสดงถึงพลังของความทุกข์ความเจ็บปวดที่สร้างควา
ร้าวรานไปทั่วทุกอณูของดวงใจราวกับจะแตกออกจากกัน ซึ่งสัมพันธ์
กับคำว่า "ร้าวรัก" กล่าวคือ การพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักนี้ เป็นความทุกข์
ที่ทรมานให้ความรู้สึกที่ร้อนรุ่มเจ็บปวดไปทั่วทั้งใจดูหัวใจจะแตกสลาย
จึงกล่าวได้ว่าแม้สภาพแวดล้อมที่สามารถอำนวยความสะดวกสบายอย่าง
ในราชสำนัก ซึ่งนางทมิฬยืนต้นดำรงอยู่ในฐานะผู้มี "ศักดิ์" เป็นถึงราชธิดา
แต่สิ่งเหล่านี้มีอาจช่วยบ่ามัดหรือบิดเป่าความทุกข์ความเจ็บปวดร้าวร้าวที่
เกิดจากการพลัดพรากจากชายผู้เป็นที่รักได้เลย ดังนั้นเมื่อ "นงลักษณ์-
สินเสียงรถพระนล" ซึ่งมีเสียงดัง "ครืนๆ" และดังอย่าง "อึกกึกก้อง"
แสดงทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรที่ไพเราะ และมีเสียงสอดคล้องกับ
ความหมาย เสียงพยัญชนะ /ล/, /ก/ และ /ท/ ล้วนเป็นเสียงระเบิดและ
เสียงพยัญชนะ /ง/ ยังเป็นเสียงก้อง จึงทำให้ออกเสียงได้ดัง และก้อง
รับกับความหมายแสดงความดั่งสนั่นของเสียงที่ "คล้ายฟ้าร้องเมฆ-
คำรามขามฝน" นางก็ "อกเต้นเห็นชอบกล" คำว่า "อกเต้น" ให้ความรู้สึก
ว่าหัวใจของนางเต้นแรงมากจนรู้สึกเหมือน "อกเต้น" เพราะความตื่นเต้น
ยินดี หัวใจจึงเต้นเร็วและแรงกว่าปกติ ซึ่งสัมพันธ์กับวรรคต่อมาว่า "สินศัพท์
ก็จับใจ" คือเสียงที่นางได้ยินได้รู้ความรู้สึกของนางอย่างมากจึงใช้คำว่า
"จับใจ" คือดีใจและมีความตื่นเต้น จนนางต้อง "เพยพระแกลแลดูราชรถ"
ซึ่งกำลัง "เลี้ยวลดตามท้องถนนใหญ่" การที่นางรู้สึก "จับใจ" และ "อกเต้น"
เป็นอนุภาวะที่แสดงถึงความรักที่นางทมิฬมีต่อพระนล เพราะเพียงได้ยิน
เสียงรถ นางก็ตื่นเต้นยินดีจนทนนิ่งอยู่ไม่ได้ต้อง "เพยพระแกลแลดูราชรถ"
นางจึงเห็น "สารถิ" และเกิดความรู้สึก "วาบปลาบวิญญา" คำว่า "วาบ"
ให้ความรู้สึกที่วาบหวามเสียวซ่าในใจ เหมือนกับการ "วาบ" ของแสงคือเกิด

ขึ้นแรงและเร็ว ส่วนคำว่า "ปลาบ" เสียงพยัญชนะต้น /ปล/ ให้ความรู้สึกถึงความเคลื่อนไหว แสดงจินตภาพให้เห็นว่าความรู้สึกวาบหวามได้แล่นวาบเข้าสู่หัวใจยังผลให้เกิดความรู้สึกปลื้มปิติที่ได้เห็นผู้ที่ "ดูราวพระนลกมลครรภ" คือเหมือนกับพระนลผู้งามเหมือนดอกบัว การที่ทรงใช้คำว่า "ดูราว" แสดงให้เห็นว่านางทมยันตียังคงจำบุคลิกลักษณะของพระนลได้แม้ว่าหน้าตาและรูปร่างจะเปลี่ยนไปและมองจากที่ไกล

ย่อหน้าที่ 2 เป็นความรู้สึกนึกคิดของนางทมยันตี ในขณะ "ฟังเสียงรสนั่นลั่นเลื่อน เหมือนเสกทองแทบเมทินีไหว" นางรู้สึก "ปลื้ม" คือเกิดความสุขความเบิกบานจนอึดอึดใจ และ "ประหลาดใจ" คือสบายใจ เพราะนางมั่นใจว่าชายผู้ที่ยศราชรถคือพระนล สืบเกิดจากการใช้คำว่า "แม่" ไว้ 5 ประการ เป็นการวางเงื่อนไขที่ต่อเนื่องกัน แสดงถึงการตั้งความหวัง และผลที่เกิดขึ้นอย่างร้ายแรงถึงชีวิตหากผิดหวัง ประการแรก "แม่วันนี้ไม่พบนลราช" ผู้มีพิภตร่างงามเพียงดวงจันทร์ และผู้ "ทรงคุณอนนต์" คือผู้ที่ประกอบแต่คุณงามความดี นางก็ "คงจะรอดวาชสนมเปนนั่นอน" ประการที่สอง "แม่มิได้พิรพงค์วงศ์สุวรรณ มารับชวัญพลอบโชนด้วยโชนอ่อน" คำที่ขีดเส้นใต้ล้วนเป็นกิริยาที่แสดงถึงความรักที่นางหวังจะได้รับ ประการที่สาม "แม่วันนี้เว็ดร้างห่างพระกร" คือหากวันนี้นางมิได้อยู่ในอ้อมกอดของพระนล นางก็ "คงเร่าร้อนดาลตันสิ้นชีวัง" คำว่า "เร่าร้อน" มีเสียงพยัญชนะต้นเสียง /ร/ ให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหวรับกับความหมายที่แสดงภาพความทุกข์ระทมใจที่เกิดขึ้นจากความร้อนที่เคลื่อนไหวรุนแรงอยู่ในใจ จนเกิดเป็นความกลัดกลุ้มที่ถึงกับ "ดาลตันสิ้นชีวัง" แสดงภาพความทุกข์ทรมานอันเกิดจากความผิดหวังอย่างยิ่ง จนต้องเกิดอาการคันทรนทรายจนสิ้นชีวิต ประการที่สี่ "แม่พระไนหัช ชัดติเฮศร์ไม่เสด็จมั่นเมฆอุโฆษหลัง" ทรงใช้อุปมาโวหารที่เปรียบเทียบการมาของพระนล เป็นเสมือนเมฆที่กำลังจะตกกลายเป็นฝน ซึ่งเชื่อมโยงกับการ "เข้ากองไฟ" ของนางทมยันตี เพราะการมาของพระนลเป็นเสมือนฝนที่ตกลงมาดับไฟที่จะเผา

ไหม้นาง ดังนั้นหากพระนลไม่มาก็เหมือนกับไม่มีสิ่งบรรเทาพิษไฟแห่งความทุกข์ที่ร้อนแรงด้วยไฟเป็น "สีทองเรื่องรอง" การให้ภาพสีทองของไฟบ่งบอกคุณค่าของความทุกข์อันเนื่องด้วยความรัก ลักษณะของการเผาไหม้เช่นนี้คงทำให้ผู้ที่ถูกเผาได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสเพราะเป็นการเผาทั้งเป็น ถือเป็นภาพที่น่าสยดสยอง แต่นางทมิฬไม่ท้อวันเกรง การใช้คำว่า "ไม่ร้องรอรอ" แสดงถึงความเด็ดเดี่ยวและความตั้งใจอันแน่วแน่ที่จะเลือกตาย เช่นนี้ ความข้อนั้นแสดงให้เห็นว่าความทุกข์ทรมานที่เกิดจากการพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักนั้นย่อมจะทรมานจิตใจและร่างกายให้ได้รับทุกข์เวทนายิ่งกว่าการเผาทั้งเป็น ประการที่ห้า "แม้ราชาไม่มา ณ วันนี้ เหมือนสีหราชกาจกระเดื่อง ถ้าเหมือนช้างงาสง่าเมือง ก็คือเครื่องฆ่าเราให้บรรลัย" กล่าวคือการไม่เสด็จมาของพระนล "ณ วันนี้" จะเป็นเสมือนสิ่งอันมีอานุภาพร้ายแรงที่จะประหารชีวิตนางให้ "บรรลัย" คือถึงซึ่งความจบสิ้นของชีวิตอย่างไม่อาจเรียกคืนมาได้ ให้ความรู้สึกขวนสลดเวทนา เพราะคำว่า บรรลัย แสดงถึงความฉิบหายย่อยยับ

การวางข้อแม้ทั้ง 5 ประการ แสดงว่าเสียงราชรถและภาพของสารภีได้ปลุกความหวังที่นางจะได้พบพระนลจนนางคิดว่าหากไม่ได้สมหวังคงจะทนมีชีวิตต่อไปไม่ได้

การใช้กลอนบทละคร ในช่วงนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะมีได้มีพระราชประสงค์ให้ใช้เล่นละคร เพราะพระองค์มิได้ทรงบอกเพลงหน้าบทให้รู้ว่ามีร้องด้วยเพลงอะไร และมีได้ทรงบอกเพลงหน้าบทไว้เพื่อให้รู้ว่าปี่พาทย์รับด้วยเพลงอะไร ดังที่พระราชนิพนธ์เรื่อง ศกุนตลา และ ท้าวแสนปม บอกเพลงหน้าบทไว้ แต่อย่างไรก็ตามบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงใช้กลอนบทละครก็มีความเหมาะสมกับเนื้อหา สามารถเล่าเรื่องราวต่างๆ ทำให้เกิดจินตภาพและรับรู้อารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้ดี

1.3.17 กลอนเสภา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช-
 นิพนธ์กลอนเสภาไว้เป็นเนื้อความทั้งหมดของสรรคที่ 23 และ 24 ทั้งสองสรรค
 กลอนเสภาเป็นกลอนที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ขับเล่านิยายเป็นทำนองเฉพาะเรียกว่า
 ขับเสภา นิยมกันในหมู่ชาวบ้านมาก่อน เสภาที่ได้รับความนิยมคือเสภาเรื่อง
 ชุนช้างชุนแผน ซึ่งเพิ่งจะได้รับการชำระโดยหอพระสมุดวชิรญาณใน พ.ศ. 2460
 (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2512 : คำานา-
 เสภา) การนำกลอนเสปามาเป็นอุปกรณ์ในการสื่อสารในคำหลวงจึงเป็นสิ่งที่
 น่าสนใจ ในแง่ที่เสภาเป็นอุปกรณ์การสื่อสารที่ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่
 ทรงประสิทธิภาพอันเก่าแก่ ด้วยเสภาเป็นกลอนที่ให้อิสระต่อผู้แต่ง คือจำนวน
 คำในหนึ่งวรรคสามารถยืดหยุ่นได้เป็น 6-9 คำ ผู้แต่งสามารถใช้ถ้อยคำ
 สร้างสัมผัสทางอารมณ์ได้หลากหลายเหมาะกับเหตุการณ์

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 เปลี่ยนจากกลอนบทละครในสรรคที่ 22 มาเป็นกลอนเสภาในสรรคที่ 23
 และ 24 นี้ เพราะทั้งสองสรรคนั้นมีเนื้อความที่เป็นเรื่องเล่ายาวๆ ขึ้นอยู่ใน
 เนื้อเรื่องที่สำคัญคือบทนางเกศินีเข้าหลวงของนางทมยันตีได้เล่าพฤติกรรม
 ของพระนลที่นางได้ไปเฝ้าสังเกตมาถวายนางทมยันตี มีความยาว 38 คำกลอน
 บทนางทมยันตีเล่าเรื่องของนางแก้ววาทุก เพื่อทดสอบว่าวาทุกคือพระนลจริง
 หรือไม่ มีความยาว 22 คำกลอน และบทพระนลได้ตอบกลับมาโดยเล่าถึง
 เรื่องราวต่างๆ ที่ผ่านมาก็มีความยาวถึง 32 คำกลอน เนื้อความเช่นนี้จึง
 เหมาะกับกลอนเสภา ดังที่จะได้วิเคราะห์ต่อไป

1.3.17.1 บทบรรยายและพรรณนา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงใช้กลอนเสปาบรรยายและพรรณนาความรู้สึกและอารมณ์ของตัวละครได้
 เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ความตื่นเต้นตกใจและดีใจ

ในสวรรค์ที่ 24 เมื่อนางทมยันตี

เห็นพระนลทรงนำผ้าทิพย์มาห่มพระวรกายแล้วทรงว่าพึงถึงพญานาค "ใน
พริบตารูปเดิมก็คืนคง" พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพรรณนา
กิริยาและความรู้สึกของนางไว้ดังนี้

๑ ครานั้นโฉมงามสุคนธ์ นัยนาตั้งคูดุ๊ยพิศวง เห็นพระผิว-
ทรงเดชวิเศษทรง กลีบพระรูปกลายเป็นเหมือนเดิมมา นางร้อง-
กรีดหวีดขึ้นด้วยตกใจ และปลื้มเปรมฤทัยเป็นหนักหนา
ตรงเข้าไปกอดพระบาทฯ แห่งราชบุณยโศลกโลกวิเชียรฯ
(หน้า 403)

กลอนเสภาบทนี้ได้แสดงภาพนาง

ทมยันตีขณะ "นัยนาตั้ง" คือ ลืมพระเนตรค้างและส่งเสียง "ร้องกรีดหวีดขึ้น"
เพราะนางเห็นสิ่งมหัศจรรย์เป็นภาพที่วาทกผู้อัปลักษณ์กลายเป็นพระนล
ผู้มีรูปร่าง "เพี้ยงอัศวิน" ในเวลาชั่ว "พริบตา" ด้วยภาพนี้ได้สร้างความ
ตกตะลึง ความตื่นตกใจและดีใจที่ได้ประดังเข้ามาพร้อมๆ กัน จนสุดท้ายจะเก็บ
ความรู้สึกนี้ไว้ในใจได้จึงส่งเสียงการร้อง "กรีด" และ "หวีด" เป็นการ
แสดงออกของความดีใจและตกใจจนสุดท้ายจะระงับไว้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น
ความตื่นเต้นยินดี เป็นอย่างมากจนสุดท้ายจะประมาณได้ ความตื่นเต้นยินดีนี้
ได้แสดงให้เห็นว่านางทมยันตีรักพระนลมากเพียงใด

ข. ความอัศจรรย์และความสุข

ในสวรรค์ที่ 24 เมื่อเทพเจ้าแห่งลม

ได้กล่าววาทจาซินยันในความบริสุทธิ์ของนางทมยันตีเกิดเป็นสิ่งอัศจรรย์ ดังคำ-
ประพันธ์ต่อไปนี้

๑ ลี้นกระแสบัวจาวายูราช อันประกาศคุณนางสำอางค์ใส
กีนัดอัศจรรย์ทันใจ เทพไท่โปรยบุบผาสุมามาลย์ ยินเสียง-
บรรเลงเพลงสววรรค์ เสนาะนันทน์สำเนียงเสียงหวาน ลมรับ-
ศัพท์มาพาสรายุ เพลงประสานส่งใจให้เปรมปรีดิ์ ฯ

(หน้า 403)

เทพเจ้าไม่ได้กล่าวแสดงความ-
บริสุทธิ์ของนางอย่างเด็ดขาด แต่ได้แสดงสิ่งมหัศจรรย์ที่สอดคล้องกับความดีงาม
คือ "โปรยบุบผาสุมามาลย์" และ "บรรเลงเพลงสววรรค์" อัน "เสนาะนันทน์
สำเนียงเสียงหวาน" เป็น "เพลงประสานส่งใจให้เปรมปรีดิ์"

คำประพันธ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่จะ
ไพเราะเพราะพริ้งด้วยการเล่นทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรเท่านั้น คำเหล่านี้
ยังช่วยสร้างฉากและบรรยากาศให้เกิดความสุขแจ่มใสได้อย่างน่าอัศจรรย์
เป็นฉากที่พรรณนาทั้งรูป กลิ่น สี เสียง และสัมผัสที่ชวนให้ชื่นบาน กล่าวคือ
รูปกลิ่นและสีจากเหล่า "บุบผา" และ "สุมามาลย์" ซึ่งเทพโปรยลงมาก็ย่อม
ต้องเป็นของทิพย์ที่พิเศษกว่าธรรมดา เสียงเพลงจาก "สววรรค์" เป็นศัพท์
อัน "สรายุ" ซึ่งลมโฉบพัดมาให้เย็นรื่นสู่นางทมิฬอันดีและพระนล จึงเป็นเสียง
"เสนาะนันทน์" คือไพเราะน่าฟังก่อให้เกิดความปลื้มปิติ การใช้เสียง /ซ/
เป็นพยัญชนะต้นถึง 20 พยางค์ ให้ความรู้สึกถึงการแผ่ซ่านจึงเป็นเสียงที่เหมาะสม
กับบรรยากาศ และให้จินตภาพซึ่งแสดงถึงเสียงอัน "เสนาะ" ที่ได้แทรกซึม
เข้าสู่ความรู้สึก เสียงเหล่านี้ได้ผสมผสานเป็นเสียงที่กลมกล่อมจึงฟัง "เสนาะ"
โสตประสาท เป็นความไพเราะที่แผ่ซ่านไปทั่วทั้งใจจนรู้สึก "เปรมปรีดิ์"
ส่วนสัมผัสที่ได้รับก็คือความเย็นสดชื่นของสายลม ประสบการณ์นี้ช่างเป็นความ-
สุขที่น่าอัศจรรย์ยิ่ง

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระ-

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำเป็นเสียงยาวเป็นส่วนใหญ่ ทำให้กลอนมีลีลา
อ่อนหวาน ยกเว้นในสรวลที่ 3 มีคำตาย และสระเสียงสั้นอยู่มากทำให้มีลีลา
ที่คึกคักเพื่อสร้างความตื่นเต้นซึ่งเหมาะสมกับเนื้อหาที่ต้องการให้ความรู้สึกว่า
สิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไปนี้เป็นสิ่งมหัศจรรย์และสร้างเสริมมิติภาวะของตัวละคร

1.3.17.2 บทบรรยายและบทสนทนาต่อเนื่องกัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์กลอนเสภาเป็นบทบรรยายและพรรณนาอภิปริยาและ
ความรู้สึกของตัวละคร ต่อเนื่องกับบทสนทนา ดังตัวอย่างตอนที่พวกเขาเข้ามาเฝ้า
นางทมยันตี ในสรวลที่ 24 พระองค์ทรงบรรยายความรู้สึกของตัวละครทั้ง
สองเพื่อให้อารมณ์สะเทือนใจของผู้เสพ ทำให้ผู้เสพเข้าใจความรู้สึกของ
ตัวละครได้ดียิ่งขึ้น เมื่อได้อ่านบทสนทนาต่อเนื่องมา ดังนี้

๑ ครานั้นพระนลวิมลราช เข้าถึงในตำหนักเลขฯ แลดูทมยันตี-
ศรีโสภฯ คุมิได้วางตาด้วยจับใจ ดูพลางทางคณิงรำพึงโศก
คิดถึงยามวิโยกอันโศกใหญ่ ความทุกข์รุกเร้าให้เศร้าใจ อัสสุชล
ล้นไหลลงอาบพักตร์

๑ ฝ่ายทมยันตีศรีสอาด เห็นพระนภราชผู้ทรงศักดิ์ เสด็จเดิน-
เข้ามาเงาะพักตร์ นงลักษณ์วুবวาบปลาบฤทัย พิศพลางนาง-
คณิงถึงความหลัง อัสสุชลพลั่งๆ หลังไหล แสนโศกราวโรค-
สติดใจ...นางพิศดูวาหุภสารณี คิดใคร่ลองดูก็เพื่อรู้สิ้น...
ดูราวาหุภสารณี จงตอบคำเราเถิดอย่าไกล ยันชายใดขึ้นชื่อ
ว่าชื่อไชวี และสติดเถียงในคลองธรรม ชายเช่นนี้มีญาติทั้งชว่าง
เห็นห่างเมียนอนในไพรสณฑ์ ฤว่ามมีที่ทอดทิ้งกัน ให้โศกสลด
อ้างว้างอยู่กลางดง ก็ใครเล่าทิ้งเมียไปเสียได้ ปลอญไว้ให้

พระว่าพะวงหลง มีเสียงแรงเมือรักภักดียิ่ง ผัวไม่จงใจนอน-
 กล่อมเมียเลย ฆ่าทิ้งได้ในพงคองสังัด โศกอนันตนาถานิจจาเอ๋ย
 ไครหนอทั้งเมื่องามผู้ทรมานเชย ท่านอย่าเอ๋ยเราจะบอกด้วย
 สัจจัง ชายผู้ทิ้งเมียเหมือนเสียงคน คือพระนลบุญโศลกกำลัง
 ชลิ่ง (หน้า 391-393)

เมื่อทั้งสองต่างเห็นซึ่งกันและกันโดย

ชัดเจนหลังจากที่จากกันไปถึง 3 ปี อากัปกิริยาอันดีบแรกในขณะนั้นของพระนล
 ก็คือมองนางไม่วางตาอย่าง "จับใจ" แสดงถึงความสุขความปิติยินดีได้ประสพ
 ภาพของ "ทมยันตีศรีโสภา" พร้อมๆ กับที่ความรู้สึกอีกอย่างหนึ่งคือความโศก
 อันยิ่งใหญ่ประดังเข้ามา ขณะนั้นนางทมยันตีเองก็รู้สึก "วูบวาบปลาบฤทธิ์"
 คำที่ขีดเส้นใต้ทั้ง 3 นี้ มีเสียงและความหมายไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งแสดง
 ถึงการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วของความวาบหวามและปิติยินดี เพราะได้
 เห็นสวามีผู้เป็นที่รัก เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วดูจากร "วูบวาบ"
 และ "ปลาบ" ของแสง ความสุขนั้นเมื่อได้ปะทะกับความโศกอันฝังใจก็ได้
 กระทำให้เกิดการแสดงออกคือการหลั่งน้ำตาอย่างรุนแรงทั้งสององค์พร้อมๆ
 กัน พระนลแม้จะเป็นชายชาติซัดตติชะก็ถึงกับ "อัสสุชลล้นไหลลงอาบพักตร์"
 การใช้เสียง /ล/ ในพยัญชนะต้นให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหวที่รับกับ
 ความหมายแสดงภาพ "อัสสุชล" ที่ไหลออกมาอย่างรวดเร็วจนล้นเข้าตาลง
 "อาบพักตร์" ซึ่งให้ภาพน้ำตาที่นองเนืองบนพักตร์ของพระนล เป็นภาวะที่
 แสดงถึงความทุกข์โศกอันยิ่งใหญ่ของพระนล ฝ่ายนางทมยันตีก็ "อัสสุชล
 พรั่งๆ หลั่งไหล" เสียงพยัญชนะต้น /พล/ และ /ล/ ให้ความรู้สึกที่รับกับ
 ความหมายแสดงภาพน้ำตาที่ไหลออกมาโดยแรงอย่างไม่ขาดสายเหมือนกับมี
 แรงดัน ซึ่งรับกับเสียงต้นวรรคที่เป็นคำตายเสียงสั้นว่า "อัสสุชล" เสียง
 พยัญชนะต้นเสียง /อ/ เป็นเสียงระเบิดให้ความรู้สึกถึงความกดดันความ

ยึดมั่น ดังนั้นน้ำตาที่ไหลจึงต้องซ้ำคำว่า "พลั้งๆ" และซ้อนด้วยคำ "พลั้งไหล" อีกครั้ง เพื่อแสดงถึงความรู้สึกและอารมณ์ที่ "แสนโศกราวโรคสติดใจ"

บทสนทนาของนางทมยันตี ที่กล่าววาทะ วาทุกก็เพื่อจะพิสูจน์ว่าวาทุกคือพระนล นางทมยันตีจึง "พินิจวาทุก" แล้วถาม คำถามเพื่อให้วาทุกแสดงตัวว่าเป็นพระนลแปลงมา คำถามจึงมีถ้อยคำที่เสียดแทงจิตใจ เป็นการเน้นย้ำความผิดพลาดของชายผู้ทิ้งภรรยา นางเริ่ม คำถามโศกการเล่าเรื่องของชายผู้หนึ่ง ดังจะวิเคราะห์ต่อไป

คำถามเริ่มจากรวดที่ว่า "อันชายใด ขึ้นชื่อว่าชื่อไซร์ และสติดเถียงในคลองขรรค์ ชายเช่นนี้มีญาติที่ทิ้งขว้าง เห็น-ห่างเมียนอนในไพรสณฑ์ ถ้าว่ามีที่ทอดทิ้งกัน ให้โสกศัลย์อ้างว่างอยู่กลางดง" การใช้คำว่า "ถ้า" ถึง 2 ครั้ง บ่งบอกถึงความไม่เข้าใจและไม่แน่ใจในการกระทำของบุรุษผู้ "ขึ้นชื่อว่าชื่อไซร์ และสติดเถียงในคลองขรรค์" คำที่ขีดเส้นใต้เป็นคำที่ช่วยเน้นย้ำว่าความซื่อสัตย์และยึดมั่นในคุณธรรมของบุรุษผู้นี้ เป็นที่ยกย่องของบุคคลทั่วไป แต่บุรุษผู้นี้กลับทำในสิ่งที่ไม่มีการคาดคิด คือ "ทิ้งขว้าง...เมื่อย...ในไพรสณฑ์" การตั้งคำถามของนางว่า "มีญาติ" และ "ถ้าว่ามี" แสดงว่านางทมยันตียังให้เหตุผลไม่ได้ว่าสิ่งนี้เกิดขึ้นได้เพราะเหตุใด น้ำเสียงของนางในวรรคต่อมาคล้ายกับว่านางคือสตรีผู้นั้น ดังคำตัดพ้อที่ว่า "ก็ใครเล่าทิ้งเมื่อยไปเสียได้ ปล่อยไว้ให้พะว้าพะวงหลง มิเสียดแรงเมื่อยรัก รักคดียง ผัวไม่จงใจถนอมกล่อมเมื่อยเลย ช่างทิ้งได้ในพงดงสงัด โศกถนัด อนาถาใจจาเอ๋ย" ถ้อยคำเหล่านี้บ่งบอกว่านางคือสตรีผู้นั้น นางจึงสามารถ ตัดพ้อและรำพึงรำพันได้อย่างน่าเวทนาซึ่งนัก การใช้สรรพนามว่า "เมื่อย" บ่งบอกถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งตลอดจนความรับผิดชอบที่พัวพันต่อกัน ดังนั้นการ "ทิ้งเมื่อยไป" ก็ย่อมแสดงถึงการสิ้นรักสิ้นเชื้อไข่มิตรต่อกัน ทั้งให้นาง "พะว้าพะวง" เป็นสภาวะที่ทุกข์ทรมานด้วยความห่วงใยและกังวล ซ้ำยังต้อง

"หลง" อยู่ในป่า วรรคต่อมา "มิเสียแรงเมียรักภักดีขึง" คำว่า "มิเสียแรง" เป็นการกล่าวประชด ที่บ่งบอกถึงความผิดหวังอย่างรุนแรงเพราะนางนั้นมีแต่ความจงรักภักดีเสมอมา แต่ "ผิวไม่จางใจถนอมกล่อมเมียเลย" คำว่า "ไม่จางใจ" แสดงว่าชายผู้นั้นไม่สนใจและตั้งใจที่จะถนอมน้ำใจผู้เป็นภรรยาเลย วรรคต่อมาขึ้นต้นด้วยคำว่า "ช่าง" มีน้ำเสียงแสดงการตำหนิถึงการมีพระทัยดำจึงสามารถทอดทิ้งภรรยาไว้ "ในคงพงสัจด" อันเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยอันตราย ทำให้ภรรยาได้แต่ "โศกณัดอนาถาปัจจาเอ๋ย" สภาพของนางในขณะนั้นช่างน่าอนาถนัก เพราะคำว่า "อนาถา" เป็นคำที่แสดงถึงความตกต่ำที่สุดด้วยไร้ญาติพี่น้อง ไร้มิตร ไร้ที่อยู่อาศัยและไร้แม้กระทั่งอาหาร และการจบวรรคด้วยคำว่า "ปัจจาเอ๋ย" เป็นคำอุทานที่ช่วยเสริมให้เห็นว่าสภาพของนางในขณะนั้นช้ำแย่มากจนชวนให้สลดหดหู่ใจ จนต้องอุทานเช่นนั้น และใน 2 วรรคต่อมานางจึงทิ้งท้ายด้วยคำถามและคำตอบว่า "ใครหนอทิ้งเมียงามผู้ทรามเชย ท่านอย่าเขี่ยเราจะบอกด้วยสัจจิง ชายผู้ทิ้งมึงเมียเหมือนเสียนคนคือพระนลบุญโศลกกำลังขลัง"

หลังจากนั้นนางทมิฬก็ได้ตั้งคำถาม

เหมือนไม่รู้ว่าจะทุกคือพระนล แต่ต้องการให้คำถามนี้ไปถึงพระนล นางมีความ-
 ผิดอันใดจึงถูกทอดทิ้ง คำตัดพ้อนี้ได้เน้นคำว่า "เสียแรง" 2 ครั้งย้อนความ-
 หลังว่า

...โอ้เสียแรงไม่ยอมพร้อมใจ ไปเปนเมียเทวีบุรุษภาสัคคี
 อู่สำเลือกภูวนัยตามใจรัก เพราะสมักรักแท้แน่จริง เสียแรง
 จงรักและภักดี ทั้งได้มีราชบุตรชายหญิง ช่างกระไรเหตุย็ชเชอตำ
 จริง จึ่งทอดทิ้งเมียได้ไม่เมตตา... (หน้า 393)

บทเสภาดังกล่าวนี้ มีองค์ประกอบของ
 ความหมายที่ตัดกันคือ ความวิปริตผิดประหลาดที่เกิดขึ้นกับพระนล และความ

ชื่อเสียงจริงรักภักดีของนางอย่างไม่บกพร่อง แต่ได้รับผลตอบแทนอย่างไม่เป็นธรรม ปรากฏการณ์ซึ่งอธิบายไม่ได้นี้เป็นเหตุของความทุกข์และอัคคีภัยอันน่าใจอย่างใหญ่หลวง ซึ่งทำให้พระนลปิดบังตัวอยู่ต่อไปไม่ได้และสิ้นความกลางแคลงใจที่นางจัดพิธีสุมพรขึ้น จึงได้สารภาพความจริงในที่สุด

1.3.18 โคลงนันทะชาลี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์โคลงนันทะชาลี จำนวน 17 บท เป็นคำกราบทูลของพราหมณ์สุเทพ กล่าวแก่พระศรีมาตุราช จำนวน 9 บท ปรากฏในสรวรคที่ 17 และเป็นบทบรรยายความคิดคำนึงของวารีชโยธย จำนวน 8 บท ปรากฏในสรวรคที่ 19 ดังผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ต่อไป

1.3.18.1 บทสนทนา

ในสรวรคที่ 17 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มต้นสรวรคด้วยโคลงนันทะชาลีเป็นบทแรกสำหรับคำกราบทูลบังคมทูลของพราหมณ์สุเทพ ทั้งนี้เพราะตอนสุดท้ายของสรวรคที่ 16 จบด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลง 3 ชั้น จำนวน 2 บท บทสุดท้ายได้บรรยายว่า "พราหมณ์นั่งลงโดยศวร ทูลทั้งมวลหมดไซ้ร เรื่องนางวิทรรกให้ เสรีจสรวรคฯ" (หน้า 289) โคลงนันทะชาลีที่พราหมณ์กราบทูลในสรวรคที่ 17 นี้ เล่าถึงพระราชประวัติของนางทมยันตีและสาเหตุที่ต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองมาและบอกว่าพราหมณ์เองได้ติดตามหานางจนทั่ว นางนั้นมีใฝ่อยู่ระหว่างชนง เป็นไฟศักดิ์สิทธิ์ที่พระพรหมประทานให้ การใช้โคลงนันทะชาลีซึ่งเป็นโคลงสั้นที่มีได้บังคับคำเอกคำโทและเป็นโคลงที่มีลีลาห้วน เพราะวรรคสุดท้ายมีเพียง 2 คำ จึงเหมาะที่จะบรรยายเรื่องที่สำคัญอย่างกระชับรัดกุม ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

๐ โศคร้ายทอดดวงแพ้	ภราดร
เสียดราชย์จำจรไกล	จากคำว
ทมยันตีอรตาม	เสด็จจาก ริงนา
ชนบ่ทราบท้าวอยู่	หนใด (หน้า 291)

การใช้คำว่า "โศคร้าย" ขึ้นต้นวรรค

ทำให้ผู้เสพและตัวละครที่เป็นผู้ฟังรู้สึกสลดหดหู่ใจในความตกอับของพระนล เพราะความ "โศคร้าย" ทำให้ "แพ้" สภา ต้อง "เสียดราชย์" และต้อง "จำจรไกลจากคำว" การนำความเชื่อในการถือเรื่องโชคชะตามกล่าวอ้าง คูคล้ายกับพราหมณ์มีเจตนาจะไม่กล่าวโทษพระนล แต่ถือว่าเรื่องทั้งหมดเกิดจากความ "โศคร้าย" ผลที่ร้ายแรงยิ่งคือการสูญเสีย "ราชย์" ซึ่งคลุมถึงการเสียความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน การเสียดราชทรัพย์ทั้งหมดสิ้นทั้งเกียรติยศศักดิ์ศรี จำต้อง "จำจรไกล จากคำว" และนางทมยันตีก็ได้ "ตาม เสด็จจากริงนา" คำว่า "จากริง" ให้ความรู้สึกถึงการจากถิ่นที่อยู่ที่ดีที่มีความสุขสำราญ ซึ่งเป็นภาพที่ตัดกันกับบทต่อมา คือ "ชนบ่ทราบท้าวอยู่ หนใด" ซึ่งแสดงถึงการระหกระเหินเร่ร่อนไปไว้ที่อยู่ที่อาศัย จนไม่มีผู้ใดทราบว่าจะอยู่ ณ หนใด สิ่งนี้ ย่อมแสดงถึงความทุกข์เวทนาที่ทั้งสองพระองค์ได้รับร่วมกัน

คำประพันธ์อีก 8 บท ก็เป็นการเล่าเรื่องเกี่ยวกับนางทมยันตี ดังได้กล่าวแล้ว เพื่อให้พระศรีมาตุราชทราบว่านางทมยันตีผู้นี้เป็นพระราชธิดาแห่งภคินีของพระนาง

1.3.18.2 บทบรรยายความคิดคำนึงของตัวละคร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ร้ายในการดำเนินเรื่องเพื่อบรรยายว่า วารัษเณยได้ยื่นเสียงรทและเห็นม้าโกลดแล่นไป "มีความหลากใจ จึงได้นึกตรึกใน ดังนี้" (หน้า 337) หลังจากนั้นทรงใช้โคลงนันทะยาธิ์บรรยายความความคิดคำนึง ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวเฉพาะบทที่ 3, 4 จากจำนวนคำประพันธ์ 8 บท จากสรรคที่ 19 ดังนี้

๑ ฤาณลนฤราชเจ้า	จอมขวัญ
องค์เอกบุรุษชัย	บิดาตม
มิ่งคนถนัดใจ	จักทราบ จริงนอ
ตั้งนี้สุดราชเฝ้า	คริกใน
๑ เวทใดนลราชรู้	ชินชาญ
วาหุกชานาญวิทย์	นั้นไซรั
วาหุกเชื้อวปานนล	ทุกสิ่ง
สองเทียบเปรียบได้เท่า	ถึงกัน (หน้า 339 - 341)

บทที่ 1 คำว่า "ฤา" บอกความไม่
 แน่ใจว่าชายผู้นี้คือพระนล ผู้เป็น "จอมขวัญ" เป็น "มิ่งคน" และเป็น "องค์-
 เอกบุรุษชัย" คำที่วราชไชยใช้เมื่อกล่าวถึงพระนลนี้เป็นคำที่แสดงถึงความ
 จงรักและภักดีเทิดทูนเสมอ แม้ว่าบัดนี้วราชไชยมิได้เป็นข้าของพระนลแล้วก็ตาม
 วราชไชยสงสัยว่าวาหุกนี้คงจะเป็นพระนล "บิดาตม" คือแปลงร่าง คำว่า
 "บิด" เสียงแข็งกระด้าง บอกการบิดเบือนเปลี่ยนรูปร่างให้ผิดไปจากรูปเดิม

บทที่ 2 วราชไชยคิดว่าวาหุกมีความรู้
 ใน "เวท" เช่นเดียวกับพระนลทุกประการ ทรงมีความละเอียดได้ใช้คำที่มี-
 ความหมายเดียวกันหลายคำทำให้มีเสียงที่ไพเราะคล้องจองกันเช่น "เวท"
 กับ "วิทย์" และคำว่า "ชินชาญ" กับ "ชานาญ" และเมื่อนำมาเปรียบกัน
 วราชไชยก็คิดว่า "วาหุกเชื้อวปานนล ทุกสิ่ง" และ "สองเทียบเปรียบได้เท่า
 ถึงกัน" จึงกล่าวได้ว่า วาหุกเชื้อวชาญทุกๆ อย่างเทียบเท่ากับพระนลทุก
 ประการ

นอกจากคำประพันธ์ 2 บทนี้แล้ว
 คำประพันธ์บทอื่นๆ ก็มีสัมผัสที่ไพเราะและสามารถถ่ายทอดความคิดคำนึงของ
 วราชไชยได้ดีเช่นกัน

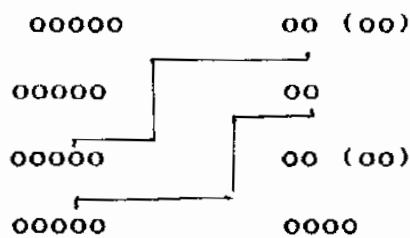
อาจตั้งข้อสังเกตได้ประการหนึ่งว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้โคลงนันทะยาศีกับตัวละครที่มีความสำคัญขึ้นรองลงมาคือ เป็นตัวละครที่ไม่ได้อยู่ในวาระกษัตริย์และมีบทบาทในช่วงสั้นๆ เท่านั้น

1.3.19 โคลงมหาจิตรลดา

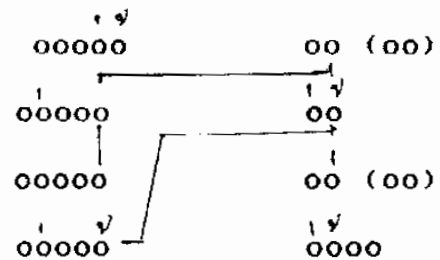
โคลงมหาจิตรลดา เป็นโคลงที่มีลักษณะเหมือนกับโคลงสี่สุภาพ จะต่างกันที่โคลงมหาจิตรลดาไม่บังคับค่าเอกคำโท และมีสัมผัสที่ต่างกัน ดังนี้

เปรียบเทียบโคลงมหาจิตรลดา กับ โคลงสี่สุภาพ

โคลงมหาจิตรลดา

โคลงสี่สุภาพ

ลีลาของโคลงมหาจิตรลดาจึงมีลีลาที่ส่ง่างามคล้ายกับ โคลงสี่สุภาพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้โคลงมหาจิตรลดา ทั้งสิ้น 12 บท ในสรรคที่ 16 ทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทสนทนาของพระศรี- มาตุราชกล่าวแก่พราหมณ์สุเทพจำนวน 3 บท ในสรรคที่ 19 ทรงพระราชนิพนธ์

เป็นบทสนทนาโต้ตอบกันระหว่างท้าวฤคบุรณกับพระนลจำนวน 9 บท มีบทบรรยายแทรกเป็นการดำเนินเรื่องด้วย ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตามรายละเอียดดังนี้

1.3.19.1 บทสนทนา

โคลงมหาจิตรลดาในสรวรคที่ 16 นี้ ทรงพระราชนิพนธ์ต่อจากร่ายโบบราณซึ่งกล่าวถึงพระศรีมาตุราชตรัสให้พราหมณ์มายืนเฝ้าพระพักตร์ "แล้วนางพระชาวลูวิชัย จึงตรัสถามสุเทพไป ดังนี้ ฯ" (หน้า 287) ต่อจากนั้น ทรงใช้โคลงมหาจิตรลดาแสดงคำพูดซึ่งสง่างามสมกับฐานะของตัวละคร และทำให้มีเนื้อความที่เห็นชัดเจนและละเอียดเหมาะสมกับเนื้อหา ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้ ซึ่งเป็นบทที่ 2 ของคำประพันธ์จำนวน 3 บท ดังนี้

นารีไยพรากญาติ	วงศา
ไยพรากภรรดาครอง	คู่เกล้า
นางนี้วิปราชารย์	รู้จัก อยู่ฤา
ไยจึงมาเสวีโศก	ดังนี้เป็นโฉน (หน้า 287)

บทนี้ พระศรีมาตุราชได้ถามคำถามจำนวน 4 ข้อคือ ข้อที่ 1 ในบาทแรกถามว่า "ไย" นางผู้นี้ (คือนางทมยันตี) จึง "พรากญาติ วงศา" ข้อที่ 2 ในบาทที่ 2 "ไยพรากภรรดาครอง คู่เกล้า" คำว่า "พราก" ทั้งในบาทแรกและบาทที่สองยังแสดงถึงภาวะแห่งความผันผวนของตัวละคร และเสียงควบ /พร/ เมื่อรวมกับเสียงสระเสียงยาวทำให้ออกเสียงได้ยาวและหนักแน่นรับกับความหมายที่ก่อความทุกข์ใจ สามารถเข้าอารมณ์ของผู้เสพได้ดี การ "พราก" ในข้อที่ 2 นี้ย่อมจะนำมาซึ่งความทุกข์โศกมากกว่า เพราะในสังคมของอินเดียในสมัยนั้นภรรดาเปรียบเสมือนเจ้าชีวิตของภรรยา ซึ่งพระศรีมาตุราชทรงใช้คำว่า "ครองคู่เกล้า" แสดงถึงความซื่อสัตย์และความ

สนิทเสนาหาระหว่างคู่ชีวิต ข้อที่ 3 ในบาทที่ 3 ถ้ามว่า "นางนี้วิปราชญ์รู้จัก อยู่ถา" และข้อที่ 4 ในบาทสุดท้ายถ้ามว่า "ไซจึงมาเสวีราโศก คังนี้เบนโฉน" เสียง "ถา" และ "เบนโฉน" มีน้ำเสียงที่ฟังแล้วไพเราะนุ่มนวลแสดงถึงความ สุภาพอ่อนโยนของผู้พูด

1.3.19.2 บทสนทนาผสมกับบทบรรยาย

โคลงมหาจิตรลดาในสรวรคที่ 19 นี้

ทรงพระราชนิพนธ์ร่วมกับโคลงจิตรลดา กล่าวคือทรงพระราชนิพนธ์โคลง- จิตรลดาซึ่งเป็นบทสนทนานำ ต่อจากนั้นจะมีร้อยโบราณคำเนิ่นเรื่อง แล้วจึง ทรงพระราชนิพนธ์โคลงมหาจิตรลดาเป็นคำพูดที่มีคำบรรยายผสมอยู่ ลักษณะ เช่นนี้ปรากฏในสรวรคที่ 16 ด้วยเช่นกัน การที่พระองค์ทรงเลือกใช้คำประพันธ์ เช่นนี้ เพื่อให้เกิดความผสมกลมกลืนกัน เหมาะกับเนื้อหาและอารมณ์ของ ตัวละคร กล่าวคือโคลงจิตรลดามีลีลาที่ห้วนกว่าเหมาะกับเนื้อหาที่หนักหน่วง เว้าอารมณ์สะเทือนใจ และโคลงมหาจิตรลดามีลีลาที่นุ่มนวลกว่าจึงเหมาะกับ เนื้อหาที่เป็นบทโต้ตอบชี้แจงอย่างสุภาพ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้ ซึ่งจะขอกกล่าว เพียง 2 บท คือคำประพันธ์บทที่ 1 และ 2 ในจำนวน 9 บท บทที่ 1 เป็น คำกราบทูลของพระนล และบทที่ 2 เป็นบทเจรจาของท้าวฤคบุรรม ซึ่งมีบท บรรยายแทรกภายในโคลง ดังนี้

๑ ถาไถ้ชิวราชเจ้า	จอมปราณ
จะประสงค์ม้าตัว	อื่นไสร้
ขอพระประทานรา	โชวาท
รู้แน่จะได้รีย	ผูกมัดังถวิล ฯ
๑ ภูมินทร์สดับถ้อย	คลายแหนง
ตรัสตอบว่าวาทุก	โกวิท
เชิงอัครวะแขงขัน	ไครเปรียบ เจ้าถา
ปวงอัครกิจไสร้	ฉลาดแก้ทำเปน (หน้า 335)

คำประพันธ์ทั้งสองบทนี้มีลีลาที่นุ่มนวล

กว่าโคลงจิตรลดา เป็นการโต้ตอบอย่างสุภาพ ในบทแรก พระนลกราบทูล
ท้าวฤๅษณ์โดยเรียกว่า "ไถ้ยิราชเจ้า จอมปราบ" การเรียกเช่นนี้แสดงว่า
พระนลทรงยกย่องท้าวฤๅษณ์เป็นเจ้าชีวิตตามสถานภาพ คำกราบทูลนี้บ่งบอก
ความมุ่งหมายที่จะให้แจ้งพระราชประสงค์ คือ "จะประสงค์" มีาตัวใดขอให้
"พระประทานรา ไซวาท" เพื่อ "จะได้รับ ผูกมัดังถวิล"

บทหลัง เริ่มด้วยบทบรรยายว่า

ท้าวฤๅษณ์ได้ฟังคำกราบทูลของวาทุก ก็รู้สึก "คลายแขนง" คือค่อยลด
ความระแวงแคลงใจในพฤติกรรมของพระนล จึงตรัสตอบวาทุกไปโดยเรียกว่า
"วาทุก โกวาท" ซึ่งเป็นคำยกย่องในความรู้ และกล่าวชมเชยว่า "เชิงอัสวะ-
แขนงชั้น ไครเปรี๊ยะ เจ้าฤา ปวงอัสวกิจไสร้ จลาดแท้ทำเปน" ข้อความใน
2 บทนี้ แสดงว่าท้าวฤๅษณ์เชื่อมั่นในฝีมือของวาทุกที่มีความรอบรู้ใน
เรื่องม้าอย่างดีเยี่ยม จึงกล่าวยกย่องอย่างจริงใจ

โคลงมหาจิตรลดาในช่วงนี้ทั้ง 9 บท

เป็นแต่เพียงบทโต้ตอบที่มีน้ำเสียงเรียบๆ มีการชี้แจงอธิบายถึงลักษณะม้า
โดยวาทุกจนท้าวฤๅษณ์เห็นคล้อยตาม การใช้โคลงมหาจิตรลดาที่มีความ-
เหมาะสมกับเนื้อหากล่าวคือลีลาของโคลงทำให้รู้สึกได้ว่า ในความราบเรียบ
มีความเอาจริงเอาจังและความสง่างาม เหมาะกับเนื้อหาที่แสดงภูมิปัญญา
ของวาทุก เพื่อสร้างความศรัทธาและความเชื่อถือในความสามารรถให้เป็น
ที่ปรากฏ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงใช้โคลงมหาจิตรลดา เพื่อช่วยให้บทสนทนาของตัวละครคู่เด่นขึ้นและเหมาะ
ที่จะใช้กับบทสนทนาที่ต้องการให้เรื่องดำเนินไปอย่างรวดเร็ว โคลงมหาจิตร-
ลดาไม่มีการบังคับคำเอก โท จึงสะดวกที่จะใช้ถ้อยคำตามความปรารถนา
และเหมาะกับการสนทนาที่เป็นการอธิบายหรือชี้แจงหรือใช้เป็นคำถามได้อย่างดี

1.3.20 โคลงสินธุมาลี

โคลงสินธุมาลี เป็นโคลงโบราณชนิดหนึ่ง ที่ไม่บังคับ
 คำเอก คำโท วรรคสุดท้ายของบาทสุดท้าย มี 2 คำ นอกจากนั้นเหมือนกับ
 โคลงสี่สุภาพทุกประการ อาจจะเป็นเพราะคุณสมบัติดังกล่าวนี้ในสรรคที่ 17
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเลือกโคลงสินธุมาลีเป็นบท
 ขอความเห็นใจที่นางทมยันตีทูลต่อพระราชมารดา ทั้งนี้เพราะการไม่บังคับ
 คำเอก คำโท ทำให้ทรงมีอิสระในการเลือกใช้ถ้อยคำได้มากกว่าโคลงสี่สุภาพ
 และเมื่อวรรคสุดท้ายของบทมีเพียง 2 คำ จึงทำให้รู้สึกถ้อยคำจะสั้นลง
 อย่างหนักแน่นมากกว่าจะคร่ำครวญพิรี้พิไร ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ถ้าพระบังเกิดเกล้า	เกศี ข้าเอษ
ลูกจะคงชีวี	อยู่ได้
ก็เพราะพระชนนี	ทรงโปรด นั้นแล
ลูกจะทูลถ้อยไซ้	แต่ตรง
ขอจงทรงโอบเอื้อ	เออาภา ระเอษ
โปรดช่วยสมปรารถนา	ลูกด้วส
ให้วีระราชา	นลกลับ มาเทอญ
หาไม่ลูกจักมัวส	มอดชนม์ ฯ (หน้า 305 - 307)

โคลงทั้ง 2 บทนี้ เป็นบทเจรจาของนางทมยันตีทรง
 กล่าวอ้อนวอนต่อพระราชมารดาของพระองค์ให้ทรงช่วยตามหาพระนลให้นาง
 โดษทรงใช้ถ้อยคำที่อ่อนหวานชวนให้เกิดความเมตตากรุณาและบอกความหนัก-
 หน่วงของความทุกข์ของตน ดังจะอธิบายต่อไปนี้

บทที่ 1 นางทมยันตีเริ่มคำกราบทูลในวรรคแรกโดย
 ใช้คำว่า "ถ้า" ขึ้นต้นวรรค คล้ายเสียงโอดครวญขอความเห็นใจจาก "พระ-
 บังเกิดเกล้า เกศี ข้าเอษ" การเรียงเช่นนี้แสดงถึงการเคารพรักอย่างสูง

ในฐานะที่พระราชมารดาเป็นพระผู้ให้กำเนิดนาง และเป็นคำที่แสดงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างแม่ผู้ให้กำเนิดกับลูกผู้สืบสายโลหิต นางใช้คำว่า "ลูก" แทนตัวเองบ่งบอกความสำนึกว่าแม่จะเมตตาแก่ตน คำนี้ย่อมจะเร้าความรู้สึกของตัวละครผู้เป็นแม่และผู้เสพได้เป็นอย่างดี การที่ลูกขอความเมตตากรุณาจากผู้เป็นแม่ว่า "ลูกจะคงชีวิ อยู่ได้ ก็เพราะชนนี ทรงโปรด นั้นแล" แสดงว่าลูกได้ฝากชีวิตและความหวังไว้กับแม่ ขณะที่นางทมิฬผู้เป็น "ลูก" กล่าวข้อความนี้ ผู้เสพจะสามารถเข้าใจได้ว่านางมีความทุกข์ทรมานมาก และผู้ที่ จะช่วยให้นางพ้นสภาพนี้ได้ก็คือ พระชนนีของนาง ในบาทที่ 4 นางต้องการแสดงความจริงใจและเปิดเผยต่อพระมารดา นางจึงกล่าวว่า "ลูกจะทูลถ้อย ไชรี แต่ตรง" คำว่า "แต่ตรง" น่าจะหมายความว่านางจะกราบทูลแต่ ความจริงอย่างซื่อตรงเท่านั้น

บทที่ 2 นางอ้อนวอนว่า "ขอจงทรงโอบเอื้อ เอาภา ระเอษ" คำว่า "ขอจง" แสดงถึงการกล่าววิงวอนอย่างจริงจังและนุ่มนวล ด้วยคำว่า "ขอจง" ซึ่งแสดงคำร้องขอและคำสั่งให้ พระราชมารดา "ทรง โอบเอื้อ เอาภา ระ" อันหนักหน่วงของนาง "โอบเอื้อ" คือความช่วยเหลือ ด้วยความเมตตาและความรัก ในบาทที่ 2 นางจึงข้ำว่าโปรดช่วยสมปรารถนา ลูกด้วย" ข้อความ "โปรดช่วย...ลูกด้วย" เป็นคำขอร้องที่น่าเวทนายิ่งนัก โดยเฉพาะสำหรับผู้เป็นแม่ ในบาทที่ 3 ได้แสดงถึงความ "ปรารถนา" ของ นางคือ "ให้วีระราชา นลกลับมาเทอญ" ผู้อ่านจะเข้าใจได้ว่าความปรารถนา นั้นแรงกล้าเพียงใด เมื่ออ่านบาทที่ 4 ว่า "หาไม่ลูกจักมีวช มอดชนม ฯ" ซึ่งแสดงว่าความไม่สมปรารถนาเป็นความทุกข์สาหัสขนาดทำลายชีวิตได้

ความเศร้าสะเทือนใจหรือความรู้สึกที่ได้รับจากคำ- ประพันธ์ดังกล่าวจะก่อให้เกิดศฤงคารรสหรือความรู้สึกซาบซึ้งในความรัก ของตัวละคร